

From: EK-voorzitter <voorzitter@eerstekamer.nl>
Date: Thursday, February 5, 2026, 9:12 AM
To: EK-postbus <postbus@eerstekamer.nl>
Subject: FW: SCP-Publicatie Burgerperspectieven bericht 1 Brede welvaart

Attachments:

2026 SCP Burgerperspectieven bericht 1_Brede welvaart.pdf

Van: pers <pers@SCP.NL>
Verzonden: donderdag 5 februari 2026 09:04
Aan: pers <pers@SCP.NL>
Onderwerp: SCP-Publicatie Burgerperspectieven bericht 1 Brede welvaart

U ontvangt niet vaak e-mail van pers@scp.nl. [Ontdek waarom dit belangrijk is](#)

Geachte leden van de Eerste Kamer,

Vandaag verschijnt het Burgerperspectieven 2026 Bericht 1: **Burgerperspectieven op brede welvaart**. Dit onderzoek maakt deel uit van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB), waarmee het SCP ontwikkelingen in de Nederlandse publieke opinie volgt.

Het onderzoek laat zien hoe Nederlanders aankijken tegen brede welvaart en de afwegingen die zij verwachten van politiek en beleid. Burgers hechten waarde aan een samenhangende benadering waarin economische, sociaal-maatschappelijke en ecologische gevolgen worden meegewogen. De publicatie onderstreept dat transparantie over beleidskeuzes en hun effecten kan bijdragen aan meer begrip en vertrouwen in de politiek.

Aangehecht sturen wij u de publicatie. Onze onderzoeken zijn ook te vinden op www.scp.nl.

Met vriendelijke groet,

Prof. dr. Karen van Oudenhoven
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Drs. Charlotte van Hees
Adjunct-directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

.....

Bezuidenhoutseweg 30 | 2594 AV Den Haag
Postbus 16164 | 2500 BD Den Haag

Website: www.scp.nl
LinkedIn: SociaalCultuureelPlanbureau
Bluesky: @scponderzoek.bsky.social

Sociaal en Cultureel Planbureau

BURGERPERSPECTIEVEN

BERICHT **1** > 2026

Thema: burgerperspectieven op brede welvaart

BRAM GEURKINK, SIMON TUNDERMAN, LEONARD VAN 'T HUL, JEROEN BOELHOUWER EN EMILY MILTENBURG

Belangrijkste bevindingen eerste bericht 2026 – thema	3
Ten geleide	5
Burgerperspectieven op brede welvaart	6
1 Burgers over brede welvaart	6
2 De onderwerpen: welvaart is meer dan geld alleen	8
3 De dimensies: balans tussen nu en toekomst, maar belangen van Nederland voorop	17
4 De samenhang: hoe mensen denken over maatschappelijke problemen sluit aan op het bredewelvaartsperspectief	23
5 Brede welvaart en politiek	31
6 Slot: burgerperspectieven op brede welvaart	33
Bijlage A Opzet keuze-experiment naar voorkeuren voor onderwerpen van brede welvaart	35
Verantwoording	39
Literatuur	41

Belangrijkste bevindingen eerste bericht 2026 – thema

Om te beoordelen hoe goed het met een land gaat, worden vaak vooral economische indicatoren gebruikt, zoals economische groei, werkgelegenheid of koopkracht. Onderzoekers en beleidsmakers wijzen al enige tijd op het belang van een bredere blik dan alleen een economische: ook ecologische of sociaal-maatschappelijke onderwerpen zijn belangrijk. Dan gaat het bijvoorbeeld over hoe goed het gaat met de natuur of tussen mensen. Deze manier van kijken naar hoe het gaat met de samenleving noemen we brede welvaart. Brede welvaart staat voor het uitgangspunt dat 1) niet alleen de economie, maar ook ecologische en sociaal-maatschappelijke onderwerpen belangrijk zijn als graadmeter voor hoe het gaat met de samenleving; en het besef dat 2) beleid van nu gevolgen heeft voor zowel latere generaties als andere landen. Daarnaast nodigt brede welvaart uit om 3) beleidsuitkomsten in hun samenhang te bezien: keuzes op het ene beleidsterrein hebben gevolgen voor andere beleidsterreinen.

In dit themabericht van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) onderzoeken we hoe burgers denken over brede welvaart. We richten ons daarbij op de bovenstaande drie onderdelen van brede welvaart en staan stil bij de vraag hoe de politiek volgens burgers moet en kan omgaan met deze manier van denken over hoe het gaat met het land.

Burgers vinden meer belangrijk dan geld alleen

Hoe mensen denken over hun eigen leven hangt van meer zaken af dan alleen van geld. Mensen noemen een goede gezondheid (51%) en een leuk gezin (22%) het vaakst wanneer we ze vragen wat ze het allerbelangrijkste vinden in hun leven. Maar 3% kiest voor een goed inkomen. Bij het maken van beleid vindt een ruime meerderheid van de Nederlanders het belangrijk dat naast financiële gevolgen ook de ecologische (64%) en sociaal-maatschappelijke gevolgen (76%) worden meegenomen. Maar dat verschilt wel tussen groepen. Hbo- en wo-opgeleiden en aanhangers van GroenLinks-PvdA en PvdD vinden dat voor beide gevolgen vaker. Aanhangers van D66 vinden de ecologische gevolgen vaker belangrijk dan aanhangers van andere partijen. Er zijn wel verschillen in welke onderwerpen mensen dan belangrijk vinden. Uit een keuze-experiment blijkt dat luchtkwaliteit als gevolg van beleid het belangrijkste is voor mensen, gevolgd door sociaal vertrouwen en eenzaamheid. Minst belangrijk zijn de gevolgen van beleid voor de staatsschuld.

Wel aandacht voor toekomstige generaties, weinig voor andere landen

31% van de Nederlanders vindt een balans tussen aandacht voor huidige en toekomstige generaties belangrijk. 34% kiest voor meer aandacht voor toekomstige generaties, 29% voor huidige generaties. 17% kiest voor een balans tussen het meewegen van belangen van Nederland en die van andere landen. Een grote meerderheid heeft een voorkeur voor meer rekening houden met de belangen van Nederland (70%). Het percentage dat meer aandacht wil voor toekomstige generaties en andere landen ligt hoger bij hbo- en wo-opgeleiden en relatief laag onder PVV-aanhangers. Een meerderheid van de aanhangers van D66, GroenLinks-PvdA en PvdD wil meer aandacht voor toekomstige generaties.

Burgers zien samenhang tussen onderwerpen, maar zien ook problemen

Wanneer mensen moeten kiezen tussen onderwerpen van brede welvaart, bijvoorbeeld tussen 'meer geld in de portemonnee' en 'betere waterkwaliteit', dan hanteren veel mensen in hun redeneringen een logica die past bij het denken in termen van brede welvaart. Ze wegen economische, ecologische en sociaal-maatschappelijke gevolgen van beleid tegen elkaar af. Daarbij hebben ze goed door hoezeer keuzes om het ene beleidsvraagstuk op te lossen gevolgen kunnen hebben voor andere vraagstukken. Mensen begrijpen

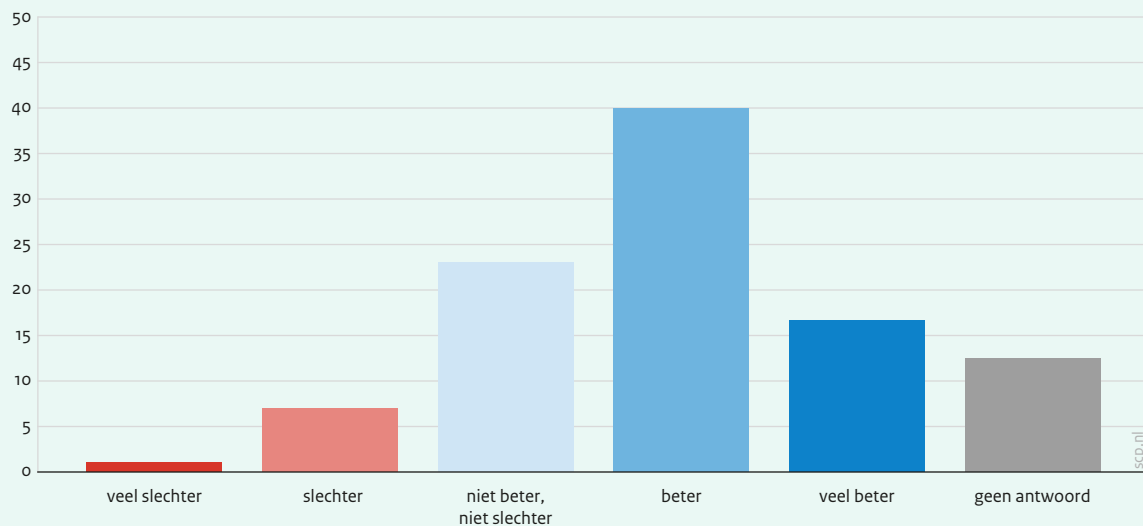
Belangrijkste bevindingen

hoe complex dat is voor beleidsmakers. De praktische uitvoerbaarheid van brede welvaart is volgens hen lastig door de breedte van onderwerpen die meegenomen moeten worden. Daarnaast vinden ze brede welvaart een ingewikkeld idee, omdat het veel onderwerpen beslaat en het vereist dat verschillende belangen worden meegenomen.

Burgers willen meer brede welvaart in de politiek, maar denken niet dat dat gaat lukken

57% van de Nederlanders geeft aan dat het (veel) beter zou zijn voor de Nederlandse samenleving als brede welvaart een grotere rol speelt in de politiek (8% denkt dat het slechter is). Ze geven aan dat de politiek dat tot nu toe te weinig doet. Toch denken mensen niet dat het de politiek gaat lukken om dat voor elkaar te krijgen: eigenbelang en onenigheid onder politici belemmert het ontwikkelen van een langetermijnvisie die nodig is voor een gedegen toepassing van het bredewelvaartsperspectief.

Antwoorden op de vraag of het beter of slechter zou zijn voor de samenleving als brede welvaart een grotere rol speelt in de politiek (in procenten)

Bron: COB-LISS augustus 2025

Handelingsperspectieven voor brede welvaart in de politiek en beleid

De aandacht voor brede welvaart lijkt in de politiek wat te zijn afgenomen. Dat is opvallend, omdat veel problemen in de samenleving meerdere beleidsterreinen beslaan en het bredewelvaartsperspectief juist daarbij aansluit. De bevindingen van dit COB laten zien dat dit perspectief ook goed aansluit op hoe burgers denken en spreken over maatschappelijke problemen en oplossingen. Nu de overheid de inbreng van burgers in beleidsvorming en -uitvoering steeds meer zegt te waarderen, is het raadzaam om aansluiting te zoeken bij de beleavingswereld van burgers. Brede welvaart is een manier om dat te doen. Voor politici en beleidsmakers biedt brede welvaart bovendien een manier om hun soms pijnlijke keuzes uit te leggen aan burgers: ze kan laten zien welke afwegingen tussen verschillende belangen moesten worden gemaakt. Deze vorm van responsiviteit kan bijdragen aan het herstel van vertrouwen van mensen in de overheid.

Ten geleide

Dit is het 65^e bericht van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB), waarin het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) sinds 2008 de Nederlandse publieke opinie volgt en duidt. Naast dit themabericht verschijnt op 3 maart ook de COB 2026|1-update met de meest recente cijfers over de ontwikkelingen in de publieke stemming in het licht van de gemeenteraadsverkiezingen van 18 maart 2026. In dit themabericht gaan we in op de burgerperspectieven op brede welvaart.

Brede welvaart heeft een belangrijke rol in beleid en wordt vaak besproken in wetenschapskringen. Sinds 2024 geven de planbureaus een gezamenlijke reflectie op de Rijksbegroting: wat betekenen de daarin opgenomen voorstellen voor de brede welvaart van Nederland? Dit COB vult dat onderzoek aan door te onderzoeken hoe burgers denken over brede welvaart. Zien mensen het belang van kijken naar meer dan economische gevolgen van beleid? Hechten ze belang aan de gevolgen van beleid voor toekomstige generaties en andere landen? Zien ze de samenhang tussen verschillende beleidsonderwerpen? En in hoeverre vinden ze dat brede welvaart in politiek en beleid een grotere rol zou kunnen en moeten spelen?

Zicht op hoe mensen Nederland beleven

Met het COB proberen we inzicht te geven in wat mensen denken en vinden van bepaalde onderwerpen. Het gaat om de opvattingen en ideeën van burgers. We rapporteren over subjectieve antwoorden op enquêtevragen, open antwoorden en focusgroepen om beter te begrijpen wat mensen ergens van vinden en waarom. We doen in dit bericht geen uitspraken over het waarheidsgehalte van deze percepties. Onderzoek naar ontwikkelingen van objectieve scores en omstandigheden in Nederland valt buiten het domein van dit onderzoek.

In dit bericht komen mensen regelmatig zelf aan het woord door middel van citaten uit open antwoorden of focusgroepgesprekken. Als we open antwoorden uit de enquête citeren, geven we bij elk citaat informatie over het geslacht, de leeftijd en de opleiding van de respondent. Als we citeren uit focusgroepen, vermelden we de locatie van het groepsgesprek en de opleiding van deelnemers. In de [Verantwoording](#) achterin staat meer informatie over het onderzoek.

Wanneer we de uitkomsten uit de COB-enquêtes presenteren, noemen we omwille van de leesbaarheid percentages. Het is hierbij van belang om op te merken dat die percentages schattingen zijn op basis van representatief steekproefonderzoek en ze dus onzekerheidsmarges kennen. Dat betekent dat de daadwerkelijke percentages voor de gehele Nederlandse bevolking (met andere woorden: als we iedereen in Nederland bevroegd zouden hebben) iets hoger of lager kunnen uitvallen dan de gerapporteerde percentages.

Burgerperspectieven op brede welvaart

1 Burgers over brede welvaart

‘Veel Nederlanders zijn tevreden met hun leven. Er waren nog nooit zoveel mensen aan het werk. De koopkracht stijgt, de armoede daalt en de staatsschuld is laag’, schrijft het demissionaire kabinet-Schoof in de Miljoenennota voor 2026 (TK 2025/2026, p. 3). Tegelijkertijd zijn er ook zorgen. Burgers en ook politici maken zich zorgen over de houdbaarheid van deze welvaart, over internationale spanningen en oorlogen, maar ook over binnenlandse problemen zoals het woningtekort en een achteruitgang van de mentale gezondheid van jongeren (Vermeij et al. 2024). Voor een goed beeld van hoe de samenleving ervoor staat, is het belangrijk naar verschillende onderwerpen tegelijkertijd te kijken. Brede welvaart biedt zo’n perspectief.’

De kern van brede welvaart is dat naast de economie (zoals inkomen) ook ecologische (zoals lucht-kwaliteit) en sociaal-maatschappelijke onderwerpen (zoals onderlinge verbondenheid tussen Nederlanders) worden meegenomen in de beoordeling van hoe het gaat met een land en zijn burgers. In de wetenschap en in het politieke debat is steeds meer aandacht voor deze manier van kijken. Onderbelicht en weinig onderzocht is wat burgers belangrijk vinden. Daarom onderzoeken we in dit COB de burgerperspectieven op brede welvaart.

¹ Er zijn ook andere brede perspectieven op welvaart en welzijn. Een belangrijke is de ‘capaciteitenbenadering’ (*capability approach*). Binnen dit perspectief is er meer nadruk op de rol van de handelingsvrijheid en -ruimte van mensen. Ook is er meer aandacht voor (het verschil tussen) wat mensen zouden kunnen doen en wat ze daadwerkelijk doen (cf. Van Bavel et al. 2022; Robeyns 2006). Wij richten ons in deze paragraaf op brede welvaart, omdat dit concept meer is ‘ingeburgerd’ in de Nederlandse bestuurlijke en politieke context.

Brede welvaart in politiek en beleid

De gedachte dat een brede blik nodig is om te beoordelen hoe het gaat met een land wordt ook in Nederland steeds meer omarmd door onderzoekers, politici en beleidsmakers (zie kader 1.1). Het inzicht dat veel maatschappelijke problemen zich uitstrekken over meerdere beleidsterreinen is inmiddels breed gedragen (Geppert et al. 2025). Zo kwam in 2016 een Kamerbrede commissie tot de slotsom dat brede welvaart in Nederland een prominentere plek in het politieke debat moet krijgen (TCBW 2016). Sinds dat rapport publiceert het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) elk jaar op Verantwoordingsdag de *Monitor Brede Welvaart*, die op een breed scala aan onderwerpen laat zien hoe Nederland ervoor staat (het 'hier en nu'), hoe we Nederland achterlaten voor komende generaties (het 'later') en wat onze welvaart betekent voor andere landen (het 'elders') (CBS 2025). De Tweede Kamer heeft de planbureaus (SCP, Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en Centraal Planbureau (CPB)) gevraagd om een 'instrumentarium' te bedenken waarmee ze brede welvaart een grotere rol kan laten spelen bij bijvoorbeeld het opstellen van begrotingen. In 2024 gaven de planbureaus een eerste gezamenlijke reflectie op de Rijksbegroting, waarbij ze antwoord gaven op de vraag wat de gevolgen van de regeringsvoorstellen zouden kunnen zijn voor de brede welvaart van Nederland (CPB / PBL / SCP 2024). Brede welvaart krijgt inmiddels ook aandacht in de jaarlijkse Rijksbegroting en bij het maken van Rijksbeleid, zoals via het zogeheten Beleidskompas (KCBR 2024). Ook onderzoek naar de toekomst van Nederland en het denken daarover gebeurt steeds vaker vanuit een brede blik (zie bijvoorbeeld CPB 2024; Hardus et al. 2025; PBL 2023; RLI 2024; SER 2024). Door met zo'n brede welvaartsblik naar het beleid te kijken kunnen beleidsmakers en politici nagaan hoe maatschappelijke vraagstukken met elkaar samenhangen en zich een beeld vormen hoe beleidskeuzes binnen het ene vraagstuk gevolgen hebben voor andere vraagstukken.

Kader 1 Steeds meer aandacht voor brede welvaart

De term brede welvaart is vanaf 2016 in Nederland gangbaar in beleid en wetenschap om aan te geven dat er 'meer is dan economie'. Dat idee bestaat echter al langer. Vaak wordt een toespraak van de Amerikaanse senator Robert Kennedy uit 1968 als startpunt genomen. Die eindigde hij met de woorden '[GDP] measures everything in short, except that which makes life worthwhile' (geciteerd in Boelhouwer 2016). Sinds die toespraak zijn er verschillende rapporten verschenen met eenzelfde boodschap, zoals het rapport *De grenzen aan de groei* van de zogeheten *Club van Rome* (Meadows et al. 1972), *Our Common Future* van de commissie-Brundtland (WCED 1987) en een rapport over het meten van economische prestaties en sociale vooruitgang, van de economen Stiglitz, Sen en Fitoussi (2009). Dit laatste rapport bracht het onderwerp meer dan voorheen op de politieke agenda en was de opmaat naar de introductie van brede welvaart door de commissie-Grashoff (een breed samengestelde Tweede Kamercommissie, TCBW 2016). Sindsdien publiceert het CBS elk jaar de *Monitor Brede Welvaart* (met inmiddels ook aandacht voor de aanpalende *Sustainable Development Goals*). Waar het CBS terugkijkt en de 'stand van het land' schetst, blikken de planbureaus gezamenlijk vooruit naar de gevolgen die de begrotingsplannen hebben op verschillende onderwerpen van brede welvaart. De manier waarop het CBS en de planbureaus dat doen, is gebaseerd op een rapport dat werd geschreven door een samenwerkingsverband van de Verenigde Naties, de OESO en Eurostat: de zogeheten *CES recommendations* (UNECE 2014). Hoewel de aandacht voor brede welvaart in onderzoek, beleid en politiek is toegenomen, blijven de burgerperspectieven op brede welvaart onderbelicht. Recent is er wel een studie verschenen van de Universiteit Groningen, waarin mensen gezondheid, werkgelegenheid en de sociale omgang in hun woonbuurt beschouwen als de belangrijkste welvaartsaspecten (Van Ooijen et al. 2021). Ook publiceert het SCP geregeld over sociaal-maatschappelijke onderwerpen en het burgerperspectief daarop, onder meer in de reeksen van het *Continu Onderzoek Burgerperspectieven* of de *Sociale en Culturele Ontwikkelingen*.

Het SCP, PBL en CPB hebben een definitie van brede welvaart ontwikkeld waarmee ze de gevolgen van beleidskeuzes door de politiek kunnen analyseren. Dit zogenoemde 'raamwerk' bestaat uit acht onderwerpen: 1) subjectief welzijn; 2) gezondheid; 3) consumptie en inkomen; 4) onderwijs en opleiding; 5) ruimtelijke samenhang en kwaliteit; 6) economisch kapitaal; 7) natuurlijk kapitaal; 8) sociaal kapitaal. Ook is er aandacht voor verschillende dimensies, namelijk: 'hier en nu', 'later' en 'elders'. Daarnaast gaat brede welvaart over de (ongelijke) verdeling van welvaart tussen bevolkingsgroepen en regio's (Hardus et al. 2022).² Brede welvaart heeft aandacht voor de positieve en negatieve gevolgen van beleid over deze onderwerpen en dimensies en vraagt nadrukkelijk om beleidsuitkomsten in hun samenhang te bezien.

Brede welvaart is inmiddels een bekende term onder onderzoekers, politici en beleidsmakers. Voor deze groepen is dit raamwerk ook ontwikkeld. Het is dan ook niet zo gek dat de term bij veel burgers onbekend is (zie ook [paragraaf 4](#)). Maar die onbekendheid met de term betekent niet per se dat burgers de onderwerpen en dimensies van brede welvaart onbelangrijk vinden of dat ze de samenhang tussen onderwerpen en dimensies niet zien. Dat is wat we onderzoeken in dit COB-bericht. In [paragraaf 2](#) onderzoeken we hoe burgers aankijken tegen de acht onderwerpen van brede welvaart. Vinden burgers de aandacht voor de economische gevolgen van beleid voldoende, of vinden ze andere onderwerpen ook belangrijk? En welke daarvan vinden ze het belangrijkste? In [paragraaf 3](#) onderzoeken we de dimensies van brede welvaart. Hoe wegen burgers de mogelijke gevolgen voor latere generaties en voor andere landen mee in hun oplossingen voor maatschappelijke problemen? In [paragraaf 4](#) gaan we in op de afwegingen die mensen maken. Zien mensen in dat beleidsonderwerpen met elkaar verweven zijn en dat gevolgen op het ene onderwerp kunnen doorwerken op het andere onderwerp? [Paragraaf 5](#) gaat over de vraag welke rol burgers weggelegd zien voor de politiek. Moet de politiek meer rekening houden met brede welvaart bij het maken van beleid? En denken mensen dat de politiek daartoe in staat is? In [paragraaf 6](#) sluiten we dit themanummer over burgerperspectieven op brede welvaart af.

2 De onderwerpen: welvaart is meer dan geld alleen

Een belangrijke gedachte achter brede welvaart is dat welvaart en welzijn meer zijn dan alleen economische en financiële onderwerpen. Beleidsmakers en politici moeten bij het maken van beleid ook rekening houden met meer dan de financiële gevolgen. Daarom is het relevant om te begrijpen welke onderwerpen mensen (nog meer) belangrijk vinden in hun leven.

Het SCP vraagt al sinds de jaren zeventig wat mensen zelf belangrijk vinden in hun leven. Maar weinig mensen vinden 'een goed inkomen' het *aller*belangrijkste in hun leven (Van Campen 2007; Kooiker 1996). In het voorjaar van 2025 was dat 3%. Veel meer mensen kiezen voor andere zaken, zoals een goede gezondheid (51%), een leuk gezin (22%) en een goede relatie met hun partner (13%). Ook als we mensen deze vraag open voorleggen, komt naar voren dat mensen vooral een goede gezondheid en het gezin, veiligheid, een schone leefomgeving en betaalbare woningen (soms voor hun kinderen) belangrijk vinden. Er is een grote verscheidenheid van zaken die belangrijk zijn in het leven en de gemene deler is dat deze vrijwel allemaal verder gaan dan alleen geld:

'Mijn gezondheid.' (man, 47 jaar, hbo)

'Het belangrijkste in mijn leven is familie, vrienden en gezondheid.' (vrouw, 25 jaar, hbo)

'Een veilige en gelukkige leefsituatie, financiële zekerheid, goede gezondheid, voldoende cultuur, voldoende natuur.' (vrouw, 43 jaar, havo/vwo)

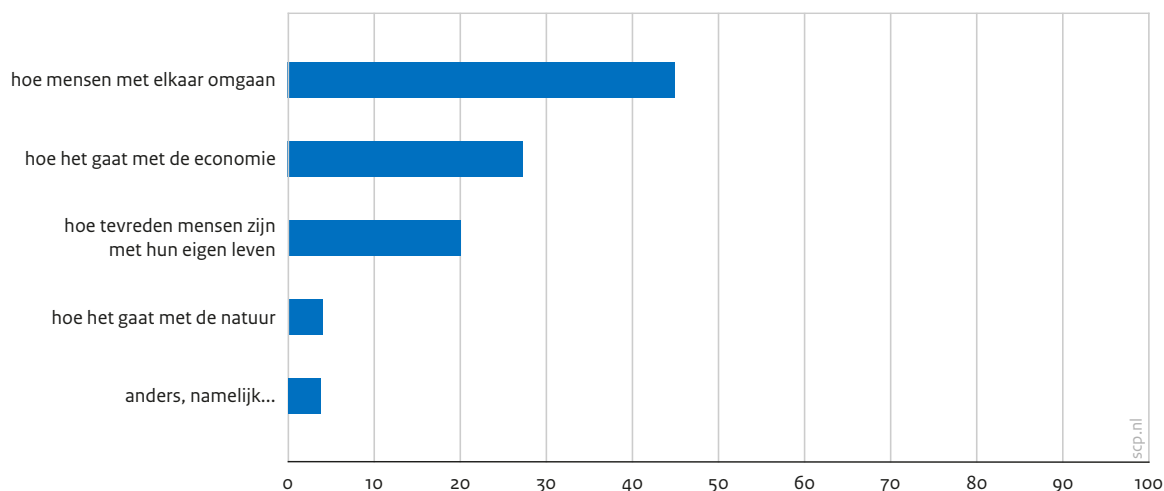
'Gezond zijn en een goede woning hebben.' (man, 27 jaar, wo)

² Hoewel de aandacht voor verdeling van welvaart een belangrijk kenmerk is van het bredewelvaartspectief, besteden we in dit COB alleen aandacht aan de burgerperspectieven op de onderwerpen en de dimensies van brede welvaart.

Sociale relaties, economie, levenstevredenheid en natuur en klimaat allemaal belangrijk

De bevinding dat mensen de kwaliteit van hun leven laten afhangen van meer dan geld alleen, gaat ook op voor hun visie op hoe het gaat met Nederland. Gevraagd naar de belangrijkste dingen om de vooruitgang van een land vast te stellen geeft het merendeel van de mensen aan dat dat voor hen omgangsvormen zijn (45%, zie figuur 1). Een kleiner aandeel, ongeveer een kwart (27%), vindt economische ontwikkeling de belangrijkste graadmeter voor vooruitgang en een vijfde laat dat afhangen van hoe tevreden mensen zijn (20%). 4% van de mensen noemt de natuur de belangrijkste graadmeter om de vooruitgang van het land vast te stellen. Dat houdt overigens niet in dat mensen de ecologische gevolgen van beleid onbelangrijk vinden, maar betekent vooral dat de natuur voor hen niet als graadmeter voor vooruitgang geldt. Wanneer invulling van natuur concreter wordt als onderdeel van hun leefomgeving, zoals het in [paragraaf 3](#) besproken onderwerp ‘luchtvervuiling’, blijken ecologische onderwerpen voor mensen wel degelijk belangrijk te zijn.

Figuur 1 Wat volgens mensen het belangrijkste is om de vooruitgang van een land te bepalen, bevolking van 18+, augustus 2025 (in procenten)^a

a Vraagstelling: ‘Welke dingen zijn het belangrijkste om de vooruitgang van een land te bepalen?’ Respondenten konden één antwoord kiezen. Indien ze voor ‘anders, namelijk...’ kozen, konden ze een toelichting geven.

Bron: COB-LISS augustus 2025

Een beperkt aantal respondenten maakt gebruik van de optie om iets anders te noemen. In hun toelichtingen geven mensen daarbij aan een voorkeur te hebben voor een combinatie van deze opties of alles belangrijk te vinden:

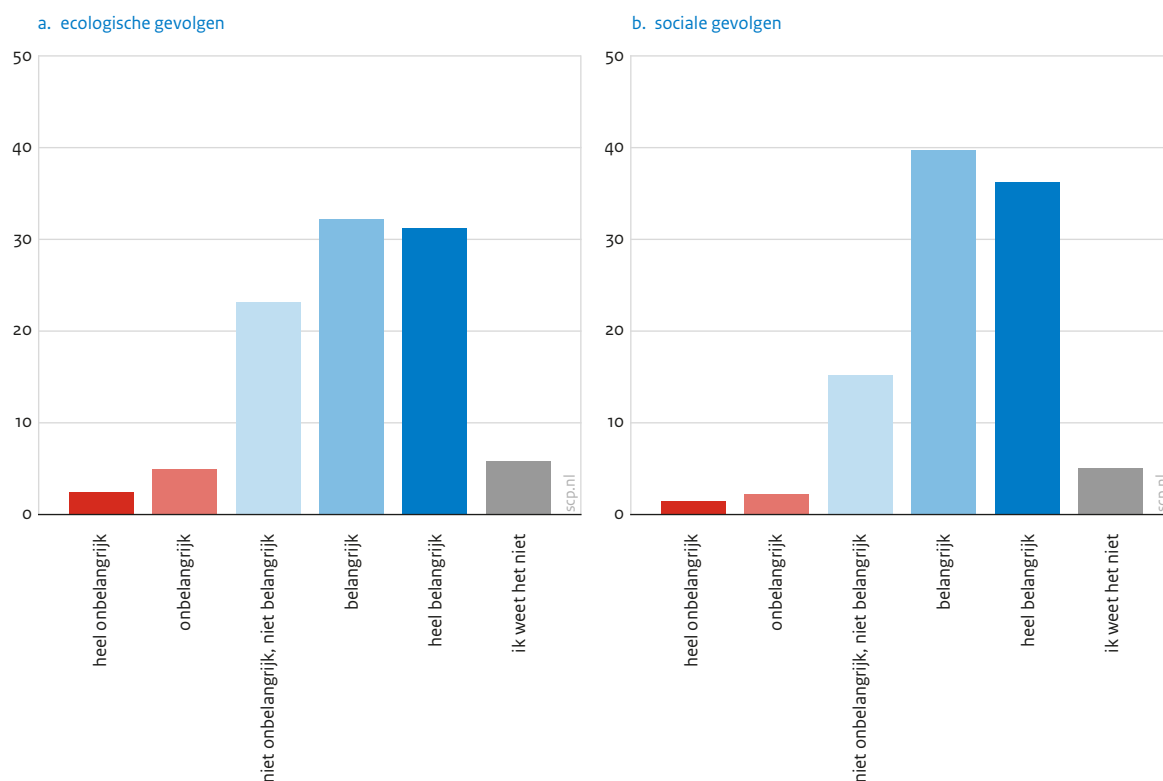
‘Een combinatie van al deze.’ (vrouw, 38 jaar, mbo)

‘Alle punten zijn belangrijk. Samenhang!!!!’ (vrouw, 69 jaar, hbo)

‘Het gezamenlijke plaatje.’ (vrouw, 21 jaar, vmbo)

Ook als we mensen vragen of ze het belangrijk vinden dat naast financiële gevolgen ook ecologische en sociaal-maatschappelijke gevolgen worden meegenomen bij het maken van beleid, zien we dat mensen meer belangrijk vinden dan alleen geld: 64% vindt het belangrijk dat ook ecologische gevolgen worden meegenomen (tegenover 7% die dat onbelangrijk vindt, zie figuur 2). Het meenemen van sociale gevolgen wordt zelfs door 76% belangrijk gevonden (tegenover 4% die dat als onbelangrijk beoordeelt).

Figuur 2 In welke mate vinden mensen het belangrijk dat naast financiële gevolgen ook rekening wordt gehouden in beleid met (a) ecologische gevolgen en (b) sociale gevolgen, bevolking van 18+, augustus-september 2025 (in procenten)^a

- a Vraagstelling: Hoe belangrijk vindt u het dat bij het maken van beleid niet alleen rekening wordt gehouden met financiële gevolgen (geld), maar ook met ecologische gevolgen (zoals natuur, milieu, klimaat) / sociale gevolgen (zoals onderwijs, eenzaamheid en tegenstellingen in de samenleving)?

Bron: COB-LISS augustus-september 2025

Het belang van het meenemen van ecologische en sociale gevolgen naast economische gevolgen is niet voor iedereen even groot (zie tabel 1). Vrouwen vinden zowel ecologische gevolgen (67%) als sociale gevolgen (79%) voor beleid iets vaker belangrijker dan mannen (resp. 60% en 72%). Datzelfde geldt voor hbo- en wo-opgeleiden. Zij hechten meer dan mensen met andere opleidingen waarde aan het meenemen van ecologische gevolgen (74%) en sociale gevolgen (82%). Er zijn behoorlijke verschillen naar stemintentie. Een minderheid van de JA21/BBB- en PVV-aanhangers vindt ecologische gevolgen belangrijk, terwijl dat bij alle andere kiezersgroepen een meerderheid betreft. Het meenemen van sociale gevolgen is voor de meerderheid van alle kiezersgroepen belangrijk, maar het laagst onder PVV-aanhangers (61%) en het hoogst bij aanhangers van GroenLinks-PvdA (90%) en PvdD (92%).

Tabel 1 Aandelen mensen die (veel) belang hechten aan ecologische en sociale gevolgen naast financiële gevolgen naar achtergrondkenmerken, bevolking van 18+, augustus-september 2025 (in procenten)^{a, b}

	(heel) belangrijk	
	ecologische gevolgen	sociale gevolgen
allen	64	76
geslacht		
man	60	72
vrouw	67	79
leeftijd		
18-34 jaar	61	73
35-54 jaar	62	74
≥ 55 jaar	66	79
opleiding		
basisonderwijs, vmbo	55	68
havo, vwo, mbo	61	76
hbo, wo	74	82
stemintentie ^c		
D66	86	81
PVV	43	61
VVD	58	70
GroenLinks-PvdA	86	90
CDA	72	83
JA21/BBB	34	70
SGP/CU	73	80
PvdD	83	92
SP	72	87
niet-stemmen	56	66

a Vraagstelling: zie figuur 2. De percentages tellen samen met niet onbelangrijk, niet belangrijk en ik weet het niet op tot 100%.

b Vetgedrukte percentages geven aan dat de betreffende groep significant ($p < 0,01$) afwijkt van de andere groep(en).

c Sommige politieke partijen zijn samengevoegd vanwege een te laag aantal respondenten.

Bron: COB-LISS augustus-september 2025

Luchtkwaliteit, sociale samenhang en eenzaamheid belangrijke onderwerpen

Een grote meerderheid van de mensen vindt het belangrijk dat beleidsmakers economische factoren bezien in samenhang met ecologische en sociale factoren. De vraag is dan nog wel welke onderwerpen ze dan precies belangrijk vinden en welke hiërarchie ze daarin aanbrengen. Om die concrete voorkeuren van burgers te onderzoeken hebben we een keuze-experiment opgezet. Daarin moesten mensen vijf keer een keuze maken tussen twee beleidspakketten met verschillende gevolgen voor de acht onderwerpen van brede welvaart (zie tabel 2 voor een voorbeeld, in [bijlage A](#) beschrijven we de methodologische opzet van het keuze-experiment). Uit de keuzes die mensen maken, kunnen we – met enige voorzichtigheid – afleiden welke van deze acht onderwerpen van brede welvaart voor hen belangrijk of minder belangrijk zijn.³

Tabel 2 Voorbeeld van keuze tussen twee beleidspakketten die zijn voorgelegd in het keuze-experiment^a

gevolgen voor	beleidspakket a	beleidspakket b
gevoelens van eenzaamheid	Het aantal eenzame mensen daalt met 5%.	Het aantal eenzame mensen stijgt met 5%.
de staatsschuld	De staatsschuld neemt met 2% toe.	De staatsschuld neemt met 1% af.
de luchtkwaliteit	De luchtkwaliteit verbetert sterk.	De luchtkwaliteit blijft gelijk.
het aantal jongeren zonder diploma	Het aantal jongeren zonder diploma stijgt met 5%.	Het aantal jongeren zonder diploma blijft gelijk.
de levensverwachting	De gemiddelde levensverwachting blijft gelijk.	De gemiddelde levensverwachting stijgt met een jaar.
Welke optie heeft uw voorkeur?	☐	☐

- a Respondenten moesten vijf keer een keuze maken tussen twee beleidspakketten. Voor elk van de keuzes zijn er veranderingen op vijf van de acht onderwerpen van brede welvaart. De veranderingen voor de acht onderwerpen waren gevolgen voor de luchtkwaliteit (natuurlijk kapitaal), sociaal vertrouwen (sociaal kapitaal), eenzaamheid (subjectief welzijn), bereikbaarheid voorzieningen (ruimtelijke ordening en kwaliteit), koopkracht (consumptie en inkomen), jongeren zonder diploma (onderwijs en opleiding), levensverwachting (gezondheid) en staatsschuld (economisch kapitaal). Bij elk onderwerp waren er twee mogelijke niveaus van verslechtering, twee mogelijke niveaus van verbetering en een categorie 'blijft gelijk', die willekeurig werden voorgelegd (zie [bijlage A](#) voor meer toelichting op het experiment).

Bron: COB-LISS augustus-september 2025

Uit het experiment blijkt dat er een verschil is in het belang dat mensen hechten aan de acht onderwerpen. De verbetering van de luchtkwaliteit blijkt het vaakst doorslaggevend in de keuze voor een bepaald beleidspakket (zie tabel 3), gevolgd door sociaal vertrouwen en eenzaamheid. Het minst doorslaggevende onderwerp is een hogere staatsschuld. Mensen verkiezen een afname van de staatsschuld (verbetering) wel iets vaker boven een toename van de staatsschuld (verslechtering), maar het verschil daartussen is het kleinst van alle onderwerpen.

3 Hoewel de relatieve voorkeur inzicht geeft in het belang dat mensen hechten aan verschillende onderwerpen van brede welvaart, moeten we de specifieke rangschikking met enige voorzichtigheid benaderen. De precieze bewoordingen van de onderwerpen en de niveaus van verandering hebben een invloed op de uiteindelijke keuze die mensen maken. Zo noemen sommige respondenten in de toelichting op hun keuze dat ze de verschillen in uitkomsten voor levensverwachting (bijvoorbeeld één jaar stijging of daling) klein vinden. Daarnaast kan het ook zo zijn, dat mensen zich geen duidelijke voorstelling kunnen maken van wat bijvoorbeeld een 5% daling betekent. Mogelijk kunnen andere verwoordingen van een verbetering of verslechtering op een onderwerp dus leiden tot een net andere rangschikking van onderwerpen.

Tabel 3 Kans om voor een beleidspakket te kiezen, bevolking van 18+, augustus-september 2025
(in odds-ratio's)^{a, b}

	odds-ratio
betere luchtkwaliteit	1,51
meer sociaal vertrouwen	1,38
minder eenzaamheid	1,27
betere bereikbaarheid voorzieningen	1,24
meer koopkracht	1,22
minder schoolverlaters	1,16
hogere levensverwachting	1,14
minder staatsschuld	1,08

a Leeswijzer: de odds-ratio geeft aan hoe sterk de invloed van een onderwerp is op de kans dat een beleidspakket wordt gekozen. Een odds-ratio van > 1 betekent dat die kans toeneemt wanneer het onderwerp verbetert (dat geldt dus voor alle onderwerpen). Hoe hoger de odds-ratio, hoe sterker de invloed van dat onderwerp op de kans dat voor een beleidspakket wordt gekozen. Een verbetering van 1 op eenzaamheid (op een vijfpuntsschaal) vergroot de kans dat een beleidspakket wordt gekozen met ongeveer 27% (gegeven dat alle andere onderwerpen hetzelfde blijven). In deze tabel is rekening gehouden met de afhankelijkheid tussen de meerdere keuzes die mensen moeten maken (ze moeten vijf keer kiezen tussen twee beleidspakketten, zie ook [bijlage A](#)).

b Vetgedrukte effecten zijn significant ($p < 0,01$).

Bron: COB-LISS augustus-september 2025

Dat mensen zich niet echt druk maken over de stijging van de staatsschuld, zagen we eerder (COB 2025|3-update). We zien dat ook terug in de focusgroepen: deelnemers hechten wel belang aan een lagere staatsschuld, maar vinden dat niet belangrijker dan andere maatschappelijke vraagstukken. Een focus-groepdeelnemer die vanuit haar beroep kennis heeft van overheidsfinanciën en die het belang van een lage staatsschuld benadrukt, legt daarbij uit dat dit geen heilig moeten is:

R5: 'Die vragen van de staatsschuld... Daar heb ik wel voor gekozen, maar aan de andere kant denk ik ook van: "Ja... minder belasting voor bedrijven zou ik sowieso niet voor kiezen." Ik vind dat die staatsschuld omlaag moet, maar ten koste van wat? Want ik vind dat op dit moment bepaalde doelgroepen of bepaalde doelen zó belangrijk zijn, dan moet die staatsschuld maar een beetje oplopen.' (groep hbo/wo, Almelo)

We vroegen mensen toe te lichten waarom ze voor een bepaald beleidspakket kiezen. Voor sommigen kwam hun keuze voort uit een sterke voorkeur voor één specifiek onderwerp, zoals de luchtkwaliteit of de koopkracht. Een veel grotere groep stelt echter dat het hen ging om een combinatie van onderwerpen die ze belangrijk vinden. Overigens komt het evengoed voor dat mensen hun oordeel mede laten afhangen van onderwerpen die ze juist niet belangrijk vinden:⁴

'Ik vind het belangrijk dat er meer bereikbaarheid is voor voorzieningen, daarnaast is een betere luchtkwaliteit en een verhoging van de gemiddelde levensverwachting belangrijk. Nee veel gevolgen zijn wel belangrijk in het bepalen van mijn keuze.' (man, 20 jaar, vmbo)

⁴ In de vraagstelling hebben we dat mensen ook expliciet gevraagd: U gaf bij uw laatste keuze aan dat beleidspakket A / B uw voorkeur heeft. Waarom kiest u deze optie? Welke gevolgen zijn voor u het belangrijkste? En zijn er ook gevolgen die niet belangrijk zijn in het bepalen van uw keuze?

‘Vertrouwen en diploma jongeren vind ik relevant.’ (vrouw, 45 jaar, wo)

‘De luchtkwaliteit die sterk toeneemt en het vertrouwen in elkaar dat sterk groeit, zijn voor mij doorslaggevend.’ (man, 41 jaar, wo)

‘Gevoel van eenzaamheid is niet belangrijk. Luchtkwaliteit is heel belangrijk. Jongeren zonder diploma is niet zo erg.’ (vrouw, 45 jaar, havo/vwo)

‘Het aantal jongeren zonder diploma weegt voor mij zwaar. Hoe meer jongeren met een diploma, hoe beter. Het aantal eenzame mensen vind ik ook een rol spelen. De levensverwachting speelt voor mij in deze geen rol.’ (vrouw, 43 jaar, wo)

Soms geven mensen ook aan dat er beleidsuitkomsten in beide beleidspakketten zitten die ze belangrijk vinden, maar dat ze een verslechtering op een onderwerp toch op de koop toenemen voor de verbetering op een ander onderwerp. Het maken van afwegingen tussen gevolgen voor verschillende onderwerpen komt daar duidelijk naar voren.

‘De luchtkwaliteit moet niet verder verslechteren. Daarnaast is het investeren in de jongeren zeer belangrijk voor onze toekomst. Ook is het vertrouwen tussen mensen schandalig laag en hoe minder dat daalt hoe beter. De koopkracht en bereikbaarheid daling is natuurlijk vervelend, maar dat moeten we er maar voor over hebben.’ (man, 32 jaar, mbo)

‘Twijfel met optie B, omdat ik vertrouwen tussen mensen belangrijk vind. Toch gekozen voor optie A, omdat de luchtkwaliteit verbetert, dus klimaatverbetering. Levensverwachting is voor mij niet belangrijk.’ (vrouw, 64 jaar, hbo)

De vrouw uit dit laatste citaat kiest voor luchtkwaliteit vanuit haar associatie met klimaatverandering. Mogelijk geven dergelijke associaties vaker de doorslag voor een bepaald beleidspakket of linken mensen de gevolgen van een onderwerp zelf aan een ander onderwerp.

Tot slot zijn er mensen die stellen dat het voor hen moeilijk is om een keuze te maken. Beide opties hebben voor hen voor- en nadelen, wat het afwegen van voorkeuren complex maakt:

‘Ik vind het belangrijk dat voorzieningen goed bereikbaar zijn, maar ik vind het wel erg dat het aantal eenzame mensen en jongeren zonder diploma stijgt. Ik denk dat ik voorzieningen toch belangrijker vind, maar dit is een moeilijke keuze.’ (vrouw, 24 jaar, wo)

‘Vond dit een heel lastige keuze. Vind een daling in de levensverwachting van een jaar best veel. Maar vind het ook niet goed dat de luchtkwaliteit verslechtert. Moeilijk om te kiezen.’ (vrouw, 31 jaar, hbo)

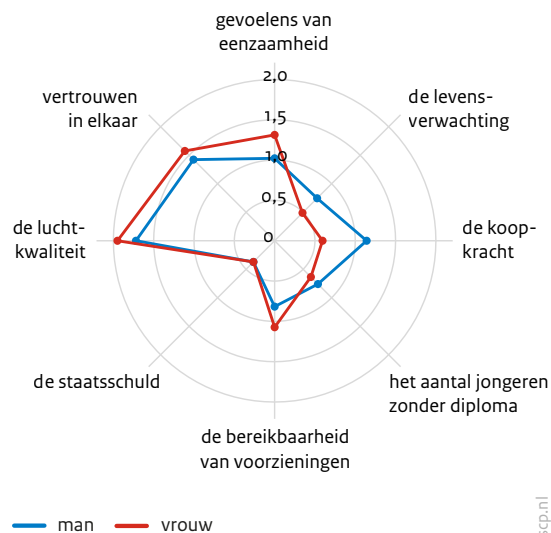
Dat mensen het erg lastig vinden om een keuze te maken en dat ze het uitruilen van beleidsonderwerpen erg complex vinden, is iets wat ook sterk naar voren komt in onze focusgroepen. We gaan er in [paragraaf 4](#) verder op in.

Verschillen in voorkeuren voor onderwerpen van brede welvaart

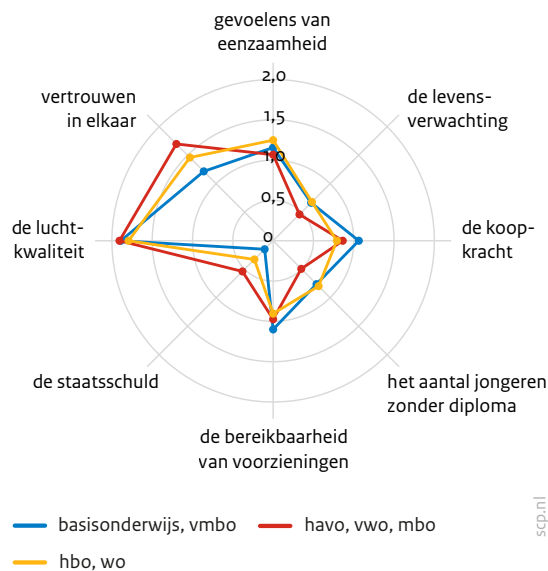
Dit keuze-experiment leent zich goed om te kijken naar groepsverschillen in de voorkeuren voor onderwerpen van brede welvaart. *Het* burgerperspectief op brede welvaart bestaat namelijk niet. Hoewel mensen het op inhoudelijke punten eens kunnen zijn, is er een duidelijke variatie tussen verschillende groepen mensen in hoe zwaar ze onderwerpen meewegen. Mannen wegen de gevolgen voor de koopkracht bijvoorbeeld zwaarder mee dan vrouwen dat doen, terwijl vrouwen de gevolgen voor gevoelens van eenzaamheid en de luchtkwaliteit juist belangrijker vinden dan mannen (zie figuur 3). Mensen met basisonderwijs of vmbo wegen de gevolgen voor de koopkracht relatief zwaar mee, maar de gevolgen voor de staatsschuld juist vrijwel niet. Mensen met een mbo-, havo- of vwo-opleiding vinden de gevolgen voor het sociaal vertrouwen belangrijk, terwijl hbo- en wo-opgeleiden relatief veel waarde hechten aan de gevolgen voor de gevoelens van eenzaamheid. Voor de leeftijdsgroepen valt op dat ouderen meer belang hechten aan de levensverwachting en het aantal jongeren dat hun opleiding niet afrondt, terwijl jongere groepen juist meer belang hechten aan de koopkracht. De voorkeuren naar stemintenties lijken sterk op het ideologische profiel van de partijen die mensen aanhangen. Luchtkwaliteit is relatief zwaarwegend voor aanhangers van GroenLinks-PvdA. PVV-aanhangers vinden de staatsschuld relatief belangrijk. VVD'ers tillen zwaarder dan andere groepen aan koopkracht en aanhangers van D66 laten de gevolgen voor de bereikbaarheid van voorzieningen relatief zwaar meewegen in hun keuze voor een beleidsoptie.

Figuur 3 Relatieve belang van verschillende onderwerpen naar (a) geslacht, (b) opleiding, (c) leeftijd en (d) stemintentie, bevolking van 18+, augustus-september 2025 (in procenten)^a

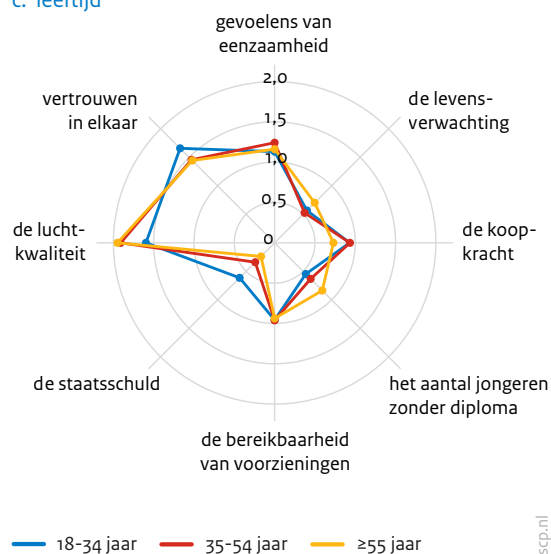
a. geslacht

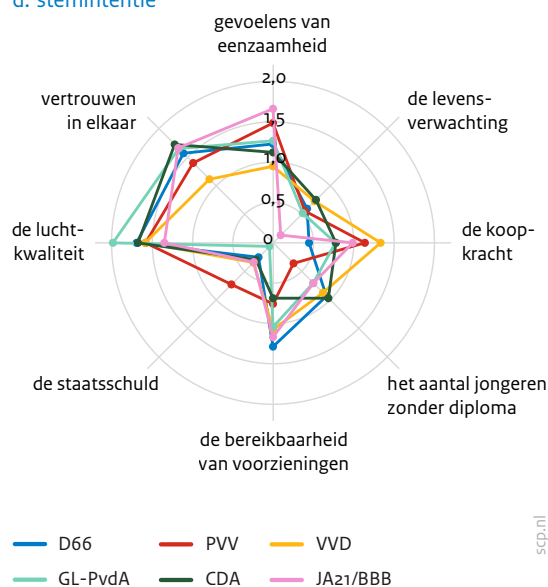
b. opleiding

c. leeftijd

d. stemintentie^b

- a Leeswijzer: weergegeven is het relatieve belang dat groepen hechten aan de verschillende onderwerpen. Dat relatieve belang is voor elke groep gemiddeld 1. Een score onder de 1 betekent dat dat onderwerp minder zwaar meeweegt in de keuze dan de andere onderwerpen voor die groep. Een score boven de 1 betekent dat dat onderwerp zwaarder meeweegt in de keuze in vergelijking met andere onderwerpen.
- b Voor de leesbaarheid van de figuur zijn alleen de lijnen voor de zes grootste groepen van stemintenties weergegeven.

Bron: COB-LISS augustus-september 2025

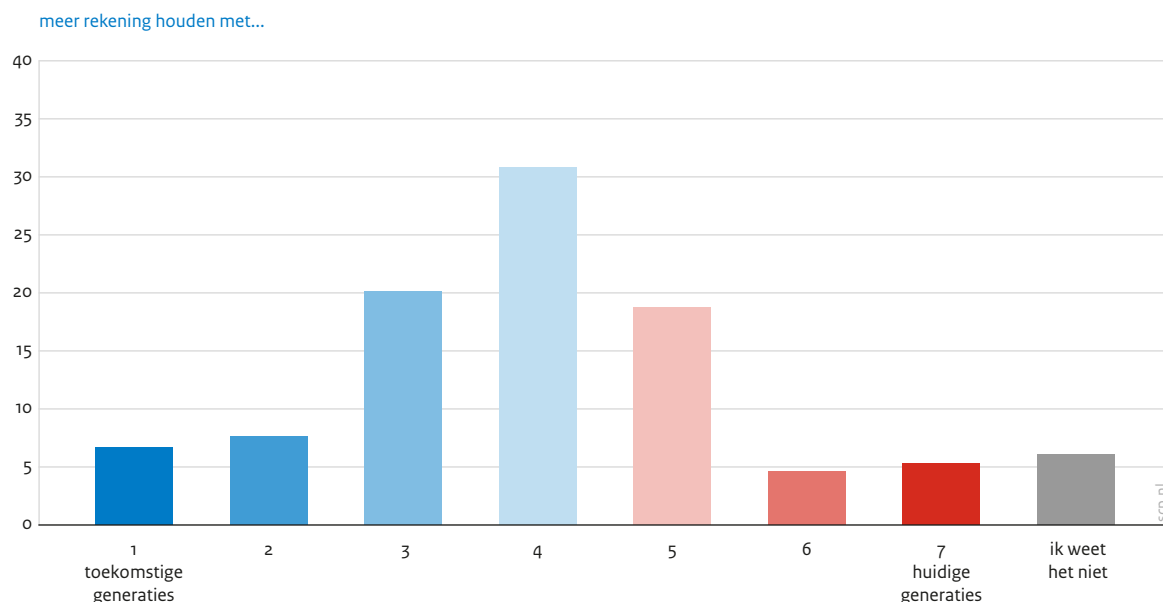
3 De dimensies: balans tussen nu en toekomst, maar belangen van Nederland voorop

In [paragraaf 2](#) analyseerden we de burgerperspectieven op de verschillende onderwerpen die vallen onder brede welvaart. In deze paragraaf staan we stil bij de zogenoemde dimensies die ook belangrijk zijn, 'hier en nu', 'later' en 'elders'. Vaak gaat beleid specifiek om het hier en nu, maar binnen brede welvaart is de roep om daarbij ook rekening te houden met gevolgen voor toekomstige generaties (later) en voor andere landen (elders). De vraag is nu hoe burgers daarover denken en welke afwegingen zij maken.

Mensen zoeken balans tussen huidige en toekomstige generaties

De grootste groep (31%) neemt een middenpositie in bij de vraag of er meer rekening gehouden moet worden met huidige of toekomstige generaties (zie figuur 4). De rest van de mensen is verder verdeeld over beide kanten. Een net iets grotere groep vindt dat er meer rekening gehouden moet worden met toekomstige generaties (34% scoort een 1, 2 of 3). Bij het meer rekening houden met huidige generaties (een 5, 6 of 7) is dat 29%.

Figuur 4 Voorkeuren voor minder of meer rekening houden met toekomstige of huidige generaties, bevolking van 18+, augustus-september 2025 (in procenten)^a

- a Vraagstelling: 'Sommige mensen vinden dat de overheid bij het maken van beleid meer rekening moet houden met toekomstige generaties (cijfer 1). Andere mensen vinden dat de overheid meer rekening moet houden met huidige generaties (cijfer 7). Waar zou u uzelf plaatsen?'

Bron: COB-LISS augustus-september 2025

In de toelichting op deze vraag geven mensen aan dat ze een balans zoeken tussen de twee uitersten. Een substantieel deel gaat in het midden tussen de uitersten zitten en vindt het belangrijk om rekening te houden met huidige en toekomstige generaties:

'De overheid moet met beide generaties rekening houden.' (man, 42 jaar, mbo, score 5)

'Omdat de overheid met allebei de generaties rekening moet houden. De gouden middenweg.' (vrouw, 54 jaar, anders, score 4)

Ook mensen die meer gaan voor een uiterste merken daarbij dikwijls op dat dit niet betekent dat de overheid geen rekening moet houden met andere generaties. Zij leggen uit dat de generaties van elkaar afhankelijk zijn, of het net zo goed verdienen om aandacht te krijgen:

‘De huidige generaties hebben de huidige welvaart mede helpen opbouwen. De nieuwe generatie mogen wij echter niet vervreemden. Op een bepaald moment hebben zij de rol van de oudere generaties en zij mogen door het beleid zich niet vervreemd voelen van Nederland.’ (man, 75 jaar, wo, score 3)

‘Omdat we het met elkaar moeten doen, de oudere generatie moet denken aan de jongere. En de jongere moet zorgen voor de oudere.’ (man, 34 jaar, mbo, score 5)

Wanneer mensen duidelijk kiezen voor een uiterste, dan doen ze dat ofwel vanwege zorgen over de toekomst, bijvoorbeeld als het gaat om klimaatverandering en de gevolgen daarvan voor (hun) kinderen en kleinkinderen, ofwel vanwege problemen die ze nu voor zichzelf of ouderen constateren, bijvoorbeeld wat betreft de kwaliteit van (zorg)voorzieningen en economische ongelijkheid.

‘Er is al zo enorm veel aandacht geweest voor de huidige generaties. De babyboomers hebben het echt zo enorm goed; echt verbazingwekkend dat het in het nieuws altijd maar gaat over gepensioneerden met alleen AOW terwijl de werkelijkheid is dat de gepensioneerden wonen in mega-huizen met enorme overwaardes!’ (man, 28 jaar, wo, score 1)

‘Tegenwoordig moet alles via de computer wat voor ouderen zeer lastig is. Dingen aanvragen was vroeger zoveel makkelijker voor oudere mensen. Niet te doen, waardoor de jongere generatie naast hun baan en school een extra baan hebben om bijna full time ouderen te helpen omdat die het niet kunnen.’ (vrouw, 38 jaar, vmbo, score 7)

‘Naar mijn mening is het (extreem gesteld) niet eerlijk om bijvoorbeeld de staatsschuld enorm op te laten lopen (die een belasting legt op toekomstige generaties) om de huidige bevolking meer welvaart te gunnen. Evenzo geldt dit voor het opmaken van grondstoffen door de huidige generatie ten koste van de toekomst.’ (man, 71 jaar, hbo, score 3)

‘We zijn te veel met het nu bezig, kortetermijngewin. Economisch als ik het maar goed heb. Je ziet nu al wat voor effect dat heeft. Klimaatverandering, verharding, polarisering. Het komt op deze manier niet goed. We moeten juist ingrijpen voor toekomstige generaties, anders hebben die een nog grotere puinbak dan waar we nu al in zitten.’ (vrouw, 37 jaar, hbo, score 1)

‘Wij willen ook graag een goed leven hebben. Hebben al veel betaald voor onze toekomst.’ (man, 69 jaar, basisonderwijs, score 7)

De laatste drie citaten illustreren bovendien dat het vraagstuk voor deze mensen een vraagstuk van *deservingness* is: wie verdient het om ondersteund of ontzien te worden, en waarom?⁵ Voor mensen die zich richten op de toekomstige generaties heeft dat te maken met het feit dat ze worden ‘opgezadeld’ met de keuzes uit het verleden zonder daar invloed op te hebben gehad. Voor mensen die zich richten op huidige generaties heeft dat te maken met het gevoel al veel te hebben gegeven of ingeleverd.

5 Er bestaat uitgebreide academische literatuur rond de term *deservingness*. De vraag over wie waar recht op heeft en waarom is namelijk een fundamentele vraag binnen moderne welvaartsstaten met hun diverse bevolkingsgroepen. *Deservingness* gaat uiteindelijk over attitudes met betrekking tot sociale veiligheid, welzijn, cohesie, scheidslijnen en natuurlijk ook over ongelijkheid (cf. Jørgensen en Thomsen 2016; Laenen en Roosma 2022; Van Oorschot 2000).

In de focusgroepen ontvouwt zich naar aanleiding van een soortgelijke vraag over de verhouding tussen generaties een genuanceerd gesprek over de rol van de politiek om te balanceren tussen de belangen van de verschillende generaties. De deelnemers blijken zich daarbij bewust van de noodzaak om bij beslissingen over de korte termijn ook rekening te houden met de gevolgen op de langere termijn. Ze variëren tussen enerzijds een zekere opgeruimdheid over dat er onderweg steeds bijsturingen nodig en mogelijk zijn, en anderzijds zorgen over het onvermogen van de politiek om langetermijnbeslissingen te nemen.

R2: 'Ik denk sowieso [dat de politiek] wel [een rol moet spelen], want 30 jaar geleden heeft de politiek ingezet op kenniseconomie en daar hebben we nu zure vruchten van omdat niemand meer met de handen kan werken. Dat merk je nu en dat is gewoon even een voorbeeld. Dus als je nu beleid gaat maken moet je wel rekening houden wat over 30 jaar daar de gevolgen van zijn. Dan ga je kijken van: we maken meer industrie, dus krijg je meer luchtvervuiling. Klopt. Misschien. Ontwikkelingen staan niet stil. Dus de ontwikkelingen in luchtzuiveringsinstallaties staan ook niet stil.' (groep mbo, Almelo)

Q: 'Maar je zegt van: "Je moet rekening houden en dat is dus eerder niet gebeurd, want de kenniseconomie kreeg alle aandacht en daardoor hebben we nu te weinig mensen die ambachten kunnen."'

R5: 'Je moet onderweg durven bijsturen.'

R2: 'Ook dat, ja.'

R5: 'Als blijkt dat je beleid niet goed is, dat het niet goed uitpakt, dan moet je kunnen bijsturen en dan moet je zeggen van: "Nou wat we gedaan hebben, is niet goed. We gaan een andere weg in." En dat mis ik wel heel erg.'

Q: 'En dat bijsturen moet dan dus ook gebeuren met eventueel langeretermijngevolgen.'

R5: 'Ja.'

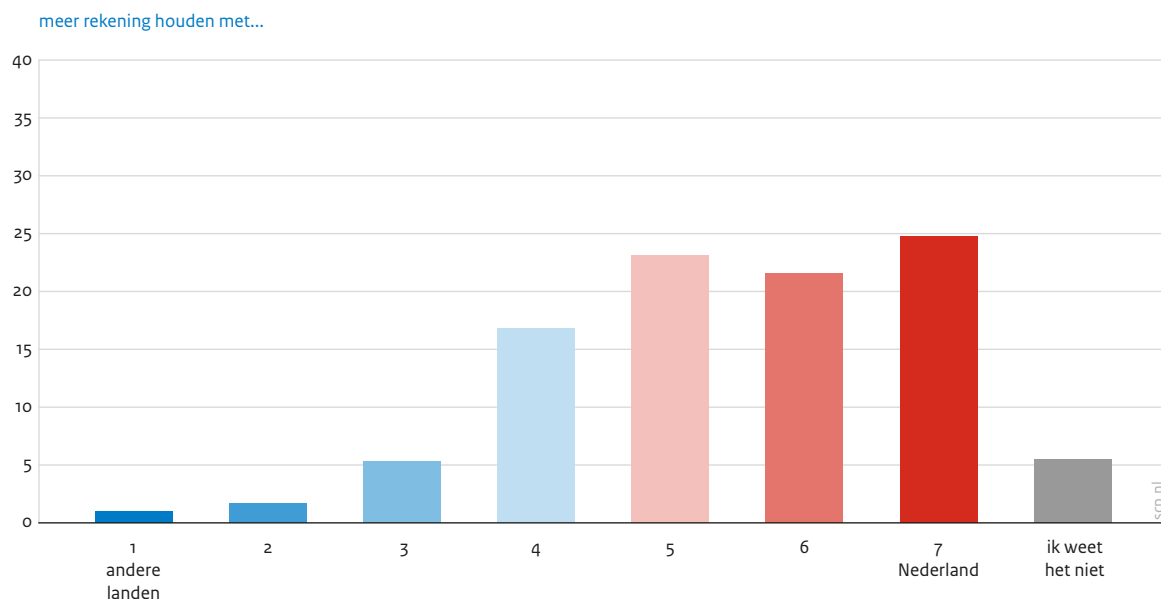
Q: 'Ik zie meer mensen knikken.'

R8: 'Ik ben het er wel mee eens.'

Burgers stellen belang van Nederland voorop

Een grote meerderheid van Nederland kiest voor meer rekening houden met de belangen van Nederland (zie figuur 5). Slechts een hele kleine groep (8%) neigt naar meer rekening houden met de belangen van andere landen (score 1, 2 of 3). Een grote meerderheid kiest voor het meer rekening houden met de belangen van Nederland (70% scoort een 5, 6 of 7). Deze opvatting is niet nieuw. Zo gaf vorig jaar ongeveer 6 op de 10 Nederlanders aan dat de regering zich minder moest richten op het buitenland en meer op problemen in eigen land (COB 2025|2-update).

Figuur 5 Voorkeuren voor minder of meer rekening houden met andere landen of Nederland, bevolking van 18+, augustus-september 2025 (in procenten)^a

- a Vraagstelling: ‘Sommige mensen vinden dat de Nederlandse overheid bij het maken van beleid meer rekening moet houden met de belangen van andere landen in Europa en de rest van de wereld (cijfer 1). Andere mensen vinden dat de Nederlandse overheid bij het maken van beleid meer rekening moet houden met de belangen van Nederland (cijfer 7). Waar zou u uzelf plaatsen?’

Bron: COB-LISS augustus-september 2025

In de toelichtingen roepen mensen wel op tot internationale solidariteit, of benadrukken ze dat er een evenwicht moet worden gevonden tussen het nationale belang en de gevolgen voor andere landen van onze keuzes hier:

‘Er zou tijdens uitbuiting van dergewereldlanden meer omkijken moeten zijn naar de inwoners van deze landen, die het ook nog eens slechter gaan krijgen door klimaatverandering, veroorzaakt door landen zoals Nederland.’ (man, 30 jaar, hbo, score 3)

‘Beide belangen moeten elkaar versterken, daarom vind ik dat er evenveel rekening mee moet worden gehouden.’ (vrouw, 42 jaar, wo, score 4)

De grootste groep vraagt echter eerst de problemen in Nederland op te lossen, voordat wordt gekeken naar landen buiten Nederland:

‘Waarom naar andere landen kijken als het hier ook vaak slecht gaat?’ (man, 19 jaar, vmbo, score 7)

‘Hoewel ik het ook belangrijk vind om rekening te houden met andere landen en te helpen waar we kunnen, vind ik dat je alleen kunt geven vanuit een positie dat je zelf iets over hebt om te geven. Dus neig ik naar het iets belangrijker vinden van het creëren van stabiliteit thuis en dan uitreiken naar buiten.’ (vrouw, 34 jaar, hbo, score 5)

In de focusgroepen leidde de vraag of de overheid meer rekening moet houden met de gevolgen van beleid in andere landen tot een levendig gesprek over consumptiegedrag en de eigen verantwoordelijkheid voor de omstandigheden elders ter wereld. Mensen hebben daarbij oog voor het verband tussen consumptiepatronen (economie) hier, en de luchtkwaliteit (ecologie), de arbeidsomstandigheden en mensenrechten-situatie (sociaal-maatschappelijk) elders. Hoewel de deelnemers het met elkaar eens lijken te zijn over de onrechtvaardigheid van deze ongelijkheid, geven verschillende van hen ook toe dat de situatie elders voor hen van weinig belang is:

R1: 'Dan zou je als overheid moeten kunnen zeggen: dat soort goedkope producten als een Temu, Alibaba gaan we veel meer reguleren. Als het in Europa duurder is zorg dan dat de import veel duurder wordt. Maak dan beleid dat je zegt van: we willen meer stimuleren zodat het product met betere arbeidsvoorwaarden duurzamer in Europa wordt geproduceerd, regel dat dan. Dat het ten eerste hier in Europa wordt gemaakt, als het hier niet al gemaakt wordt, want waar hebben we het dan over? Als er een goedkoper product met slechte arbeidsomstandigheden in een ander land wordt gemaakt zorg er dan voor dat je als Europa zijnde zegt: dat willen wij niet, daar regelen we wat voor.' (groep mbo, Almelo)

R2: 'Ik vind als je mensenrechten schendt, dat moet eigenlijk niet kunnen, ongeacht... Dus ik vind eigenlijk dat daar wel beleid op moet zijn dat dat niet kan. Ik weet dat het heel ingewikkeld is, maar dat is wel mijn persoonlijke mening.'

Q: 'Ook als het er dan voor zorgt dat je niet heel goedkoop meer spullen kan kopen?'

R2: 'Zeker. Want ik zou ook niet willen dat ik daar zo behandeld werd.'

R8: 'Ik denk dat het ontzettend lastig zal zijn. Ik kan me herinneren dat ik ooit in de rij stond bij de Marskramer en ik denk: ik zal eens voor de gein een aantal producten uit de schappen halen en kijken waar het vandaan komt. 100% China. Dat zijn niet al te beste arbeidsomstandigheden waarin het werk wordt gedaan. Als je zegt: "Die deur gaan we sluiten."'

R2: 'Ja, dat is heel ingewikkeld.'

R7: 'Maar net wat jij zegt: dan moet je eerst al zorgen dat het hier geproduceerd wordt of kan worden. Andere dingen natuurlijk heel erg wel.'

R3: 'Meer industrie, maar dan krijg je meer luchtverontreiniging en dat soort zaken. Je schiet er niks mee op. Nogmaals, voor die mensen... het schenden van mensenrechten is lastig, moeilijk. Maar voor hetzelfde geld is het de ver-van-je-bed-show.'

Q: 'Dat is de vraag inderdaad: moet je met het beleid rekening houden met andere landen.'

R3: 'Ik lig er geen seconde wakker van.'

Groepen hebben andere voorkeuren voor dimensies

De afweging tussen dimensies ('hier en nu', 'later' en 'elders') varieert tussen mensen met verschillende achtergrondkenmerken. Jongeren zijn vaker dan andere leeftijdsgroepen van mening dat beleidsmakers meer rekening moeten houden met toekomstige generaties (zie tabel 4). De groep van 35- tot 54-jarigen vindt daarnaast iets minder vaak dan andere leeftijdsgroepen dat er meer met andere landen rekening moet worden gehouden bij het maken van beleid. In vergelijking met andere opleidingsgroepen vinden mensen met een hbo- of wo-opleiding vaker dat de belangen van toekomstige generaties (46%) en die van andere landen meer moeten worden meegenomen (12%) in beleidsoverwegingen. De grootste verschillen in voorkeuren voor de beide dimensies zien we terug in partijvoorkeur: aanhangers van GroenLinks-PvdA vinden beide dimensies relatief belangrijk, D66- en PvdD-aanhangers hechten relatief veel belang aan toekomstige generaties. PVV-aanhangers hechten juist relatief weinig belang aan beide dimensies.

Tabel 4 Belang van rekening houden met belangen van toekomstige generaties en andere landen, bevolking van 18+, augustus-september 2025 (in procenten)^{a, b}**De overheid moet in beleid meer rekening houden met de belangen van ...**

	toekomstige generaties (vs. huidige generaties)	andere landen (vs. Nederland)
allen	34	8
geslacht		
man	37	8
vrouw	32	8
leeftijd		
18-34 jaar	42	8
35-54 jaar	31	6
≥ 55 jaar	32	10
opleiding		
basisonderwijs, vmbo	23	6
havo, vwo, mbo	32	7
hbo, wo	46	12
stemintentie ^c		
D66	58	10
PVV	19	2
VVD	29	5
GroenLinks-PvdA	58	22
CDA	39	10
JA21/BBB	26	5
SGP/CU	35	7
PvdD	55	18
SP	36	12
niet-stemmen	22	5

a Vraagstelling: zie figuur 4 en figuur 5. Weergegeven zijn de percentages mensen die een 1, 2 of 3 antwoorden op een zevenspuntsschaal. De percentages tellen samen met de antwoorden 4, 5, 6, 7 en 'ik weet het niet' op tot 100%.

b Vetgedrukte percentages geven aan dat de betreffende groep significant ($p < 0,01$) afwijkt van de andere groep(en).

c Sommige politieke partijen zijn samengevoegd vanwege een te laag aantal respondenten.

Bron: COB-LISS augustus-september 2025

4 De samenhang: hoe mensen denken over maatschappelijke problemen sluit aan op het bredewelvaartsperspectief

In [paragraaf 2](#) analyseerden we dat mensen een breed scala aan zaken belangrijk vinden in het leven en daarbij meer meewegen dan geld alleen: ecologische en sociale onderwerpen vinden ze eveneens belangrijk. In [paragraaf 3](#) lieten we zien dat ook de dimensies 'later' en 'elders' voor een deel van de mensen belangrijk is. In deze vierde paragraaf verschuift de focus van *wat* mensen belangrijk vinden, naar *hoe* mensen denken en praten. We presenteren een interpretatie van de denkpatronen en laten daarin zien dat mensen onbekend zijn met de term brede welvaart, het een zeer complex onderwerp vinden waar ze voor hun gevoel lastig grip op kunnen krijgen, maar ook dat ze intuïtief vaak al denken op een manier die goed aansluit bij brede welvaart.

We presenteren onze interpretatie van de denkpatronen in vier stappen. Allereerst zien we dat mensen in de focusgroepen vaak niet gehoord hebben van brede welvaart, maar het idee om te kijken naar economie, ecologie en sociaal-maatschappelijke onderwerpen wel steunen. Vervolgens blijkt echter dat dat niet betekent dat mensen brede welvaart massaal omarmen. Dit heeft ermee te maken dat ze het ook een ingewikkelde term vinden die in de praktijk lastig uitvoerbaar zou kunnen zijn. In de derde en vierde stap wordt duidelijk dat wanneer mensen gevraagd wordt te reflecteren op beleidsdilemma's waarin oplossingen voor maatschappelijke problemen worden voorgesteld, of stellingen worden voorgelegd over de prioriteiten van beleid, ze vaak juist een impliciet bredewelvaartsperspectief hanteren. In hun manier van denken zijn mensen via associaties, achtergrondkennis en ervaringen steeds factoren tegen elkaar aan het afwegen.

De term brede welvaart is onbekend, maar wel steun voor het idee erachter

Veel mensen geven aan dat er meer is dan 'economie en geld'. Dit geldt zowel voor het eigen leven (een goed inkomen is niet alles) als voor het bepalen van maatschappelijke vooruitgang van de samenleving (economische groei is niet alles). Dit sluit goed aan bij het idee van brede welvaart. Toch kennen veel mensen de term brede welvaart niet, of ze vertellen dat ze niet zeker weten of ze de term kennen. Zo blijkt bijvoorbeeld uit een focusgroep in Amsterdam:

R7: 'Nou ja, de Nederlandse woorden begrijp ik, dus ik kan er wel iets bij bedenken. Ik kan me niet herinneren dat ik het ergens gezien heb. Maar dat kan aan mij liggen, hoor.' (groep hbo/wo, Amsterdam)

R5: 'Ik heb het niet veel gezien of gehoord. Nee, niet echt.'

R3: 'Kijk, als ik het relateer aan de politiek of zo, dan is het niet een punt van aandacht wat in de headlines staat.'

Toch is een enkeling wel bekend met de term brede welvaart, bijvoorbeeld door het werk dat ze doen. Zo zegt een deelneemster die tijdelijk zonder werk thuis zit, maar eerder coördinator van een wijkcentrum was, dat ze de term in het contact met gemeenteambtenaren wel heeft horen vallen. Volgens haar was brede welvaart in dit verband 'een streven [...] waar ze naartoe aan het werken zijn bij bepaalde groepen en wijken'.

Dat mensen onbekend zijn met de term betekent echter niet dat ze zich er geen voorstelling van kunnen maken. Sommige focusgroepdeelnemers hebben wel een idee wat het zou kunnen betekenen. Op de vraag van onze gespreksleidster wat hun idee ervan is, antwoordt een gepensioneerd vrouw uit Amsterdam die nog altijd actief is in allerlei vormen van vrijwilligerswerk:

'Nou ja, omdat je dan weet: welvaart is breed, dat is een soort iets wat in het algemeen veel voorkomt bij alle lagen van de bevolking, zeg maar. Dat is iets wat niet alleen in Nederland een kleine groep mensen betreft, maar toch wel het grootste gedeelte van de mensen die in Nederland wonen, denk ik dan.' (groep hbo/wo, Amsterdam)

De uitleg van deze focusgroepeelneemster komt overeen met de uitleg die veel mensen in de vragenlijst gaven op onze vraag wat brede welvaart volgens hen betekent. Sommige mensen zien de term dus in het licht van gelijkheid en ongelijkheid. Ze omschrijven brede welvaart dan als ‘welvaart voor iedereen’, voor ‘de meerderheid’, ‘de gehele breedte van de Nederlandse bevolking’, of voor ‘zo veel mogelijk mensen op de wereld’. In een recente SER-podcast werd een soortgelijke uitleg geboden: ‘Brede welvaart is pas breed als iedereen meedoet’ (SER 2025). Daarnaast associëren veel mensen brede welvaart met het aanverwante idee van bestaanszekerheid of de afwezigheid van armoede. Brede welvaart en bestaanszekerheid hebben zeker met elkaar te maken. Een recente studie van SCP, PBL en CPB heeft de twee begrippen nauw met elkaar verweven: financiële bestaanszekerheid is belangrijk, maar voor een menswaardig bestaan is meer nodig. Om te bepalen wát dan precies, kan een bredewelvaartsblik helpen (Geppert et al. 2025). Hoewel deze twee associaties resoneren met het idee van brede welvaart, blijven ze toch enigszins verwijderd van het kernidee dat meerdere waarden samen moeten worden meegewogen. Een derde associatie van twee deelnemers uit Amsterdam:

R4: ‘Ik denk dat welvaart een combinatie is van mentaal, fysiek en alles hoe je daarin moet onderhouden.’ (groep hbo/wo, Amsterdam)

R5: ‘Ja.’

Q: ‘Jij zegt: “Ja”?’

R5: ‘Ja, ik denk het ook, een combinatie van economisch en gezondheid en veel aspecten van het normale leven.’

Ook in de toelichting op de enquêtevraag wat brede welvaart volgens mensen is, blijkt dat ze geregeld goed aansluiten bij het idee zoals dat werd ontwikkeld door de planbureaus, waarbij welvaart meerdere onderwerpen kent (zie [paragraaf 2](#)):

‘Combinatie van economische welvaart, welzijn, kansen (opleiding, etc.) en hoe goed het gaat met de leefomgeving.’ (vrouw, 46 jaar, wo)

‘Materiële welvaart zoals eigen huis, auto, op vakantie kunnen gaan. Oftewel het ontbreken van armoede. Maar ook de omstandigheden in een land die de welvaart tot zijn recht laten komen. Je kunt een prachtig huis hebben, maar als de Russen om de hoek staan, of het water over de dijk komt door klimaatverandering, dan heb je er weinig aan!’ (vrouw, 56 jaar, wo)

‘Zowel financieel, maar ook veiligheid, tevredenheid bevolking. Vrede, geen criminaliteit.’ (man, 56 jaar, mbo)

In de focusgroepen zien we een duidelijke dynamiek waarbij mensen gaandeweg hun begrip van brede welvaart ontwikkelen van een vrij economische definitie naar een bredere visie waarin welzijn, onderwijs, zorg en natuur naar voren komen. Mensen haken op elkaar in en worden door gespreksgenoten op nieuwe ideeën gebracht. Dat komt met name door de interactieve dynamiek van de focusgroepen, waarin deelnemers samen verkennen wat brede welvaart voor hen betekent:

R8: ‘Ik denk dat het vooral om het economische gaat, koopkracht (...) dat dat echt wel vooral daarop gefocust is.’ (groep hbo/wo, Amsterdam)

Q: ‘Ja, wat maakt dat je zegt: “Ik denk dat het vooral daarom gaat”?’

R8: ‘Omdat welvaart vaak in economische zin wordt gebruikt en ja, niet per se in gezondheid zit. Tenminste, voor zover ik dat heb gehoord.’

R7: ‘En wat waar moet gekocht worden, meer zo.’

R1: ‘Ik denk dat je anders meer praat over welzijn, dus hoe mensen zich voelen.’

Het interessante aan deze gedachtewisseling is dat de laatste spreekster in reactie op de eerdere gedachten over de financiële invulling van welvaart stelt dat het hier ook over welzijn kan gaan. En die gedachte leidt een andere deelnemer tot een definitie die nauw aansluit bij de definitie zoals we die kennen van de planbureaus (zie [paragraaf 1](#)). De deelnemer, die als ambtenaar werkt bij een team dat over de inrichting van de ruimte gaat, stelt namelijk:

R6: 'Ja, nou, dat vroeg ik me dus af: of welvaart dus van een groep, dus van de samenleving is of meer op economisch gebied of dat brede welvaart, dat dat dus ook gaat over goede gezondheidszorg, goed onderwijs. Dat dat de brede kant is. Dat dat met breed wordt bedoeld in plaats van een grote groep.'
(groep hbo/wo, Amsterdam)

Mensen zetten vraagtekens bij praktische uitvoerbaarheid brede welvaart

Hoewel mensen het concept brede welvaart vaak niet kennen, reageren ze wel positief op het idee om naast financiële ook ecologische en sociaal-maatschappelijke onderwerpen mee te wegen. Tegelijkertijd reageren focusgroepeelnemers sceptisch als hun gevraagd wordt wat ze vinden van brede welvaart (en specifieker de invulling daarvan door de planbureaus). Ze uiten hun twijfels over de breedte van het concept en ook over de subjectieve invulling ervan. Een mogelijk risico daarvan is dat het brede begrip in praktische zin onwerkbaar zou kunnen worden voor beleidsmakers en politici. In Almelo ontvouwt zich het volgende gesprek:

R2: 'Ze trekken het wel heel breed hè. Het wordt echt wel heel breed getrokken.' (groep mbo, Almelo)
Q: 'En wat vind je daarvan?'
R2: 'Dat maakt het een stukje onduidelijk.'
Q: 'Ja?'
R2: 'Ja, dat het te breed wordt.'
Q: 'Want wat gebeurt er dan als het te breed wordt?'
R2: 'Dan krijg je een beetje een vertroebeling in je gedachten van: waar hebben we het nou over? Welk onderwerp pakken we eruit? Nu wordt het heel breed getrokken. We pakken één onderdeel. Ja... wat doe je met de rest? En het heeft ook raakvlakken met elkaar. Ga je dan met elkaar in overleg?'

Dit soort gesprekken en overwegingen van de deelnemers van de focusgroepen geeft aan dat er twijfel bestaat rondom het begrip brede welvaart: is het begrip niet te breed en onduidelijk, waardoor het mogelijkwijs onwerkbaar wordt? Een man uit de omgeving van Amsterdam die werkt voor een ingenieursbureau vertelt waarom hij beleidsmakers veel 'succes' wenst met het gebruik van het begrip: 'Nou ja, heel praktisch: [...] het is niet zomaar een gegeven dat we daar naartoe kunnen. Het is heel ingewikkeld: wat is welvaart? Die definitie is voor iedereen anders.' Hij is niet de enige die stelt dat brede welvaart iets subjectiefs heeft, wat het concept weinig bruikbaar kan maken als uitgangspunt. Het uitgangspunt achter brede welvaart, namelijk dat er meer is dan economische groei en dat er anders nagedacht moet worden over wat is, is dus zowel een kracht als een groot manco: als brede welvaart meer is dan alleen maar economische groei, en ook gaat over wat mensen belangrijk vinden in hun leven en de samenleving, waar stopt het dan? Kan dan niet alles erbij horen? In Almelo concludeert een gepensioneerd politieagent dat je dan 'miljoenen invullingen kunt krijgen'.

Q: 'Ja?' (groep mbo, Almelo)
R1: 'Ja. Kijk. Als je het als een soort paraplu over Nederland bekijkt en er komt iemand van buiten en die vraagt van: "Hé hoe zit het bij jullie?" Dan kun je aangeven: "Nou, zo zit het met de [landelijke] welvaart, zo met de gezondheid, zo met de..." Dat is dan een soort paraplu... Maar hoe meer je begint in te zoomen, of dat nou op een provincie is, of op een stad, of op je buurt, of op je persoon, hoe individueler het wordt.'

Naast dit soort scepsis over de breedte en subjectiviteit van het concept, zien we dat de verschillende onderwerpen niet even zwaar wegen. Zeker, brede welvaart is meer dan geld alleen, maar we horen in de reflecties van focusgroepdeelnemers ook dat economische factoren en geld de primaire voorwaarden blijven voor hoe goed het gaat met henzelf en de samenleving als geheel. Dat lijkt op het eerste gezicht in tegenspraak te zijn met onze bevinding in [paragraaf 2](#). Daarin was geld juist niet het belangrijkste. Uit de gesprekken blijkt echter dat mensen economische factoren vooral zien als een voorwaarde voor, of als middel tot, een belangrijker maatschappelijk doel. In Amsterdam illustreert een jongeman die op dat moment even geen werk heeft, hoe dit werkt met een voorbeeld over hulp aan de medemens:

R8 '[Ik wil] ook nog even aanvullen.... De soep die je voorheen wel makkelijk van de burens kreeg, daarover wordt door de buurman of de buurvrouw nu wel twee keer nagedacht. Want om een soepje te maken is nu niet zoals voorheen financieel redelijk te doen. Dus het heeft allemaal effect op elkaar. Waar je voorheen een dakloze zag en dacht: "Ik help 'm met 5 euro", denk je nu twee keer na over je eigen portemonnee. Van: Ja, maar ga ik het dan deze week wel redden, of hoe dan ook?'

(groep mbo, Amsterdam)

Q: 'Dus jij zegt: "Mensen hebben hun eigen problemen die ervoor zorgen dat ze wat minder naar een ander kijken."'

R8: 'Juist. En het gaat niet eens over alleen eigen problemen maar ook dat je probleemloos bent en zo wil blijven.'

Q: 'Dat je het wil continueren voor jezelf.'

R8: 'Ja. Dat heeft te maken met de druk van financiële achteruitgang overal.'

Q: 'Dus uiteindelijk zeg je, en jij ook: "Je financiële positie heeft wel heel veel invloed op wat je kunt doen voor een ander."'

R8: 'Juist.'

Kortom, we zien dat mensen enerzijds vrezen dat brede welvaart te subjectief en te breed zou kunnen worden om nog praktisch hanteerbaar te zijn voor politiek en beleid, maar anderzijds veronderstellen dat geld (smalle welvaart) domweg een voorwaarde blijft voor hoe het gaat met individu en samenleving.

Mensen vinden dilemma's rond brede welvaart ingewikkeld, maar hebben brede associaties

Hoewel brede welvaart een perspectief is dat in de praktijk vooral gebruikt wordt door beleidsmakers en politici, is het interessant om te weten of mensen zelf uit de voeten kunnen met het concept. Immers, de keuzes die beleidsmakers en politici maken hebben direct betrekking op het leven van mensen en zullen aan hen moeten worden uitgelegd. Bovendien worden burgers steeds vaker uitgenodigd om zelf op enige manier input te geven bij de ontwikkeling en uitvoering van beleid.⁶ We hebben deelnemers van de focusgroepgesprekken in Almelo en Amsterdam vier dilemma's voorgelegd. Bij elk dilemma zetten we twee concrete beleidsuitkomsten tegenover elkaar die niet per se met elkaar verband houden, maar wel steeds twee van de acht onderwerpen uit de definitie van brede welvaart bevatten (zie [paragraaf 1](#) voor de acht onderwerpen). We vroegen de deelnemers vervolgens een duidelijke voorkeur uit te spreken en hun redenering toe te lichten. We kozen voor de opzet van dilemma's om de redeneertrant van mensen te kunnen volgen over hoe ze hun afwegingen maken. In deze paragraaf bespreken we twee dilemma's ter illustratie.

⁶ Op zowel landelijk als gemeentelijk niveau zijn er talloze initiatieven om burgers via burgerparticipatietrajecten mee te laten praten over de ontwikkeling en uitvoering van beleid. Goed voorbeeld is de Omgevingswet die gemeentes verplicht om burgers te horen over plannen in de ruimtelijke ordening. Op landelijk niveau hanteren de verschillende ministeries het zogenoemde Beleidskompas bij het maken van beleid en wetgeving, met als doel burgers, maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven te laten meedenken.

Uit de gesprekken over de diverse dilemma's doemt een eenduidig beeld op dat mensen het vaak lastig vinden om concrete keuzes te maken tussen beleidsuitkomsten die verschillende onderwerpen van brede welvaart beslaan. De focusgroepdeelnemers ontwaren veel wisselwerkingen en verbanden tussen onderwerpen, waardoor ze het ingewikkeld vinden om een eenduidige keuze te maken. Ook betrekken deelnemers in hun afweging allerlei aanvullende inzichten, kennis en ervaringen om grip te krijgen op wat we van hen vragen. Zo trekken ze de dilemma's via hun associaties breder, maar maken ze een dilemma (onbedoeld) complexer en onoverzichtelijker. Dat is een logisch gevolg van de summiere achtergrondinformatie die we gaven. De uiteenlopende associaties en beperkte informatie leiden ertoe dat deelnemers het lastig vinden om een eenduidige keuze te maken. Overigens gebeurt ook het omgekeerde, namelijk dat focusgroepdeelnemers geen enkel probleem hebben met een dilemma omdat het volgens hen gaat om een valse tegenstelling die eenvoudig op te lossen is. Zij veronderstellen dan dat de oplossing voor het ene beleidsprobleem positieve gevolgen zal hebben voor het andere beleidsprobleem. We illustreren de dynamiek hieronder aan de hand van twee van de vier besproken dilemma's.

Bij één van de dilemma's vroegen we focusgroepdeelnemers of ze liever meer geld in de portemonnee willen of liever een betere kwaliteit van het water in de Nederlandse rivieren en meren. Hun reflecties leveren een divers beeld aan keuzes en redeneringen op. Een meerderheid van de focusgroepdeelnemers kiest duidelijk voor de optie 'meer geld in de portemonnee':

Q: "Meer geld in de portemonnee" vinden de meesten van jullie belangrijker. Waarom vinden jullie dat belangrijker?' (groep mbo, Amsterdam)

R5: 'Omdat de boodschappen duur zijn geworden. Vroeger had je meer [geld voor] de boodschappen, maar alles is duur geworden. Stroom en alles eigenlijk.'

R1: 'Om te kunnen leven.'

R4: 'Als je meer geld in je portemonnee hebt dan kan je veel meer leuke dingen doen en dat is ook beter voor je mind, waardoor er waarschijnlijk minder mensen met mentale problemen zijn.'

In dit citaat valt op dat de keuze voor geld niet op zichzelf staat, maar voor deze deelnemers verbonden is met 'kunnen leven', 'leuke dingen doen' en mentaal welzijn ('beter voor je mind'). Het idee dat geld een middel tot een ander doel is, komt vaker terug in de focusgroepen. We zien hier ook terug hoe mensen in hun redenering verschillende denkstappen zetten en illustreren hoe een ogenschijnlijk 'simpele' oplossing van 'meer geld in de portemonnee' leidt tot andere oplossingen – in dit geval tot betere waterkwaliteit. In deze redeneringen is stevast een belangrijke rol weggelegd voor de overheid als herverdelers van publieke middelen en bewaker van collectieve goederen:

R3: 'Als er wat meer geld in de portemonnee komt, dan komt er ook meer..., die koopkracht is ook weer meer richting de Staat, dus dan kan de Staat zich ook meer richting de kwaliteit van de wateren concentreren. Dus het is een vicieuze cirkel: van het één komt het ander, als er meer belastinggeld binnenkomt.' (groep hbo/wo, Amsterdam)

De minderheid van focusgroepdeelnemers die zich duidelijk uitspreken voor de waterkwaliteit redeneert overigens op dezelfde manier, en laat daarmee eveneens een denktrant zien die past bij het bredewelvaartsbegrip. In dit geval heeft de oplossing van betere waterkwaliteit een indirect positief gevolg voor de hoeveelheid geld in iemands portemonnee. Zo stelt een Amsterdamse ICT-docent dat betere waterkwaliteit 'uiteindelijk na een tijdje ook beter voor de portemonnee is'. Want als 'de waterkwaliteit slechter wordt, dan brengt het kosten en gezondheidsproblemen weer met zich mee en die kosten worden steeds hoger'.

Bij een ander dilemma, waarbij we focusgroepdeelnemers lieten kiezen tussen 'meer vertrouwen tussen bevolkingsgroepen' enerzijds en 'een gezondere bevolking' anderzijds, ontkennen deelnemers in feite dat het hier zou gaan om een dilemma. Volgens hen zijn de twee onderwerpen nauw met elkaar verbonden, wat betekent dat oplossingsrichtingen eveneens direct verband met elkaar houden:

R1: 'Ik vind het heel moeilijk, maar ik denk dat als je een gezondere bevolking hebt, het vertrouwen tussen verschillende bevolkingsgroepen vanzelf weer goedkomt. Ik denk ook mentaal: als iedereen gezonder is dan gaat dat ook vanzelf allemaal weer beter.' (groep mbo, Amsterdam)

Q: 'Dus dat vertrouwen heb jij, dat dat gebeurt.'

R8: 'Het gaat twee kanten op.'

R7: 'Wat jij zegt had ik andersom bedacht. Als iedereen elkaar beter vertrouwt, dan is dat beter voor de mentale gezondheid.'

R4: 'Ik had ook het idee dat als de bevolking gezonder is, dus minder mentale klachten en mensen die ziek zijn worden sneller geholpen, dan gaat het vanzelf veel beter. Dus eigenlijk precies andersom denkend.'

Zelfs wanneer een deelnemer een duidelijk pleidooi houdt voor een van de opties, in dit geval de keuze voor meer vertrouwen tussen bevolkingsgroepen, dan ontstaat er een dynamiek waarin deelnemers toch weer het verband met de andere keuzeoptie vinden. Hierbij geven mensen wel een specifieke interpretatie van een gezonde bevolking; ze concentreren zich op mentale gezondheid als gevolg van goede en slechte onderlinge verhoudingen tussen bevolkingsgroepen:

R2: 'Meer begrip tussen de cultuurverschillen.' (groep mbo, Almelo)

Q: 'Meer begrip?'

R2: 'Ja, ik denk dat daardoor heel veel dingen misgaan.'

Q: 'Dus dat zou mooi zijn als er meer begrip is tussen verschillende...'

R2: 'Dat er meer begrip komt, ja.'

R3: 'Ja, ik sluit me daarbij aan.'

Q: 'Ja?'

R7: 'Er is zoveel haat onderling. Als dat allemaal eens wat rustiger werd.'

R2: 'In de kern zijn we allemaal mens.'

R1: 'Daar wordt de bevolking ook gezonder van denk ik.'

Het 'bredewelvaartsdenken' waarvan we hier twee voorbeelden bespreken, kwam in alle vier de focusgroepen voor. De deelnemers blijken associatief in hun bespiegelingen op de dilemma's en leggen nieuwe verbanden tussen de verschillende delen van de dilemma's. Ook zoeken ze steeds naar nuances. Meer dan eens blijken mensen die ogenschijnlijk voor andere beleidsopties hadden gekozen, via soortgelijke redeneringen ook aandacht te hebben voor de andere keuzes. Het associatieve denken is hierbij een duidelijke kracht om dilemma's op te lossen. Tegelijkertijd kan het een dilemma ook (onnodig?) complex maken voor de deelnemers, vooral wanneer er onenigheid bestaat over de interpretatie van een beleidsoplossing of het achterliggende probleem. Samengenomen is duidelijk dat het bredewelvaartsperspectief beslissingen informatiever maar soms ook ingewikkelder kan maken. Informatiever omdat mensen in hun beantwoording allerlei kennis, inzichten en ervaringen betrekken. Ingewikkelder omdat mensen geen eenduidige keuze kunnen of willen maken, omdat onderwerpen en maatschappelijke problemen in hun ogen met elkaar samenhangen en lastig tegen elkaar af te wegen zijn.

Mensen kunnen denken in lijn met brede welvaart, maar gebrek aan informatie maakt keuzes moeilijk

In de focusgroepen behandelden we naast dilemma's ook een aantal stellingen, wederom in een poging te begrijpen hoe mensen denken en redeneren wanneer ze geconfronteerd worden met complexe beleidsvragen. Waar we bij de dilemma's op zoek zijn naar welke onderwerpen mensen zouden prioriteren voor beleid, gaan de stellingen die we in dit onderdeel bespreken over de vraag welke 'afruilen' ze maken tussen onderwerpen en bevolkingsgroepen. De stellingen zijn steeds zo opgesteld dat de *voordelen* voor het ene beleidsterrein (of de ene doelgroep) gepaard zouden gaan met *nadelen* voor het andere beleidsterrein (of de andere doelgroep). We vroegen deelnemers een keuze te maken en deze te beredeneren: welke gevolgen wegen zwaarder voor hen en waarom? Waarom mag het een ten koste gaan van het ander? Dat levert interessante reflecties op. Wederom herkennen we de tendens bij focusgroepeelnemers om breed en associatief te redeneren in hun denken over maatschappelijke problemen en oplossingen. In dit geval zoeken mensen echter niet de positieve onderlinge samenhang tussen uitersten om dilemma's op te lossen, maar trekken ze de stellingen zelf in twijfel. Meer nog dan bij de dilemma's ervaren mensen een gebrek aan achtergrondkennis en te weinig inzicht in de context van de stelling. Dat ervaren ze als confronterend en belemmert hen een duidelijke keuze te maken. We laten dit wederom zien aan de hand van twee van de vier stellingen.

De eerste stelling is 'Om het aantal schoolverlaters te verminderen investeert de overheid in onderwijs en daardoor neemt de staatsschuld toe'. De eerste reacties op deze stelling leveren in Amsterdam meteen al iets heel anders op dan we op voorhand hadden voorzien. De deelnemers laten weten geen goed oordeel te kunnen vellen zonder meer achtergrondinformatie en zicht op de context waarin dat beleid wordt gemaakt en uitgevoerd:

R2: 'Ik vind het tegenstrijdig. Ik zie de verbinding niet.' (groep mbo, Amsterdam)

R6: 'Ik vind het ook niet logisch.'

R8: 'Ik ook niet.'

R6: 'Ik mis hier de helft van het verhaal.'

Q: 'Wat maakt dat je...'

R2: 'Nou, het onderwijs is er al, en of die schoolverlater nu met 15 of 16 jaar van school gaat, het onderwijs gaat gewoon door.'

Q: 'Hier wordt gezegd dat de overheid investeert om het aantal schoolverlaters te verminderen, misschien hadden ze moeten zeggen dat de overheid extra investeert in onderwijs.'

R4: 'Maar wat is de reden dat ze de school verlaten. Zijn ze gewoon klaar of zijn er problemen? Want ik lees 'm, maar ik snap 'm niet.'

R7: 'Maar daarom moet de overheid juist gaan investeren: om erachter te komen waarom ze weggaan. [Dan weet je pas wat nodig is:] andere leraren... andere lesmaterialen...'

Q: 'Daar kun je misschien ook wat aan doen.'

R1: 'Ik ben het er wel mee eens want het is echt slecht aan het worden. Er staan leraren voor de klas die zeggen: ik heb eigenlijk helemaal geen verstand van dit vak maar ja, ik moet wel.'

R6: 'Maar heeft dat te maken met die schoolverlaters?'

R1: 'Natuurlijk. Want als het onderwijs niet goed is gaan ze toch.'

Het gevolg is dat de reflecties verschillende kanten opgaan, al naargelang de ervaringen en kennis van de deelnemers. Daarop tracht de gespreksleidster de specifieke afruil weer onder de aandacht te brengen:

Q: 'Maar stel dat je het als overheid heel belangrijk vindt dat jongeren hun school afmaken en dat ze extra moeten investeren om erachter te komen...' (groep mbo, Amsterdam)

R8: 'Maar wat vinden de jongeren zelf?'

Q: 'Ja, maar we gaan nu niet weer alles [opengooien] (gelach en praten door elkaar). Dat wordt gods-onmogelijk. Maar goed: de jongeren worden er ook bij betrokken, oké?'

R8: 'Nee, maar ik bedoel dat schoolverlater een heel breed begrip is. Je kan ook zeggen dat een schoolverlater iemand is die gaat werken. En dan levert dat toch ook weer belastinggeld op?'

R6: 'Maar geen opleiding, ongeschoold werk, kost vaak ook geld, qua bijstand op de lange termijn. Dus dan snap ik het wel.'

Dat deelnemers de stelling niet logisch vinden en dat deze bij hen de vraag oproept om meer context en achtergrondinformatie zal deels te maken hebben met het gegeven dat een stelling in deze setting altijd kunstmatig is. Stellingen als deze zijn bedoeld als uitnodiging om gedachtewisselingen op gang te helpen en moeten relatief eenduidig zijn. In dit geval zijn ze bedoeld om iets weer te geven van de complexiteit die meekomt met brede welvaart als uitgangspunt voor beleidskeuzes. Keuzes voor het ene onderwerp en de ene bevolkingsgroep kunnen immers onbedoeld ook negatieve gevolgen hebben voor andere onderwerpen en bevolkingsgroepen – bijvoorbeeld omdat die geen geld of aandacht krijgen. Dit soort confrontaties over de mogelijke gevolgen van keuzes is duidelijk de moeilijkheid van het bredewelvaartsperspectief. De antwoorden op vragen over samenhang, doel van de oplossingen, en achtergrond van de doelgroepen waarover dat beleid gaat (in dit geval: wie zijn dan de schoolverlaters en wat vinden ze zelf?), zijn in feite noodzakelijk om een keuze te kunnen maken. Ook hier geldt dus: brede welvaart zorgt voor een verrijking van het perspectief op problemen en oplossingen, maar kan de zaken ook ingewikkelder maken.

De tweede stelling die we hier bespreken is: 'Door investering van de overheid in de digitalisering van de gezondheidszorg neemt de levensverwachting van Nederlanders toe, een gevolg hiervan is wel dat er steeds meer eenzame mensen zijn.' Net als bij de schoolverlaters noemen we hier ook een specifieke groep, naast de algemene groep van 'alle Nederlanders'. En net als de groep in Amsterdam die we aan het woord laten over de eerste stelling gingen focusgroepdeelnemers ook in dit geval vooral aan de slag met het kritisch ontleden van de stelling. Ze richten zich daarbij op zowel de gevolgtrekkingen als de betekenis van de woorden:

R6: 'Het zou wel erg zijn als de digitalisering zorgt voor eenzame mensen.' (groep hbo/wo, Amsterdam)

R3: 'Ja, dat was dus mijn...'

R5: 'Dat zie ik niet echt.'

R3: 'Nee, ik ook niet.'

R6: 'Een gevolg van de digitalisering van de gezondheidszorg is eenzame mensen.'

R5: 'Nee. Het enige ding is als je zegt: "De mensen gaan naar de huisarts om even een praatje te maken."'

R3: 'En er zijn allemaal instellingen die mensen helpen die niet met een mobiel of met moderne apparatuur kunnen. Dus dat wordt wel ergens enigszins gefaciliteerd. Maar inderdaad, het grotere gremium: waar praten we over? Alle eenzame mensen of is het een bepaalde leeftijdsgroep?'

R5: 'Ik vind het heel moeilijk te begrijpen.'

R3: 'Ja, inderdaad, wat je dan zegt is: "Dus door digitalisering is iedereen... jij en ik zijn eenzaam."'

Q: 'Ja, nee, zo zwart-wit niet.'

R3: 'Nee, daarom. Ik vind hem lastig.'

R7: 'Er zitten nog wat dingetjes tussen. Het verband is er wel. Hoe ouder mensen worden, hoe meer mensen we hebben, hoe meer eenzaamheid we hebben. Maar dat is niet per definitie een oorzakelijk verband.'

R5: 'Precies.'

R7: 'Het is meer: als je zou kijken hoeveel mensen eten op een dag en hoe meer mensen mensen eten en dan een lijntje erbij zetten hoe dik mensen worden, dan zou je kunnen denken dat er een verband is. Maar dat is niet altijd zo.'

Eenzelfde soort gesprek over hoe de verbanden precies aanwezig zijn en hoe sterk een verband tussen gezondheidszorg, digitalisering en eenzaamheid precies is, vindt plaats in Almelo. Daar kiezen mensen uiteindelijk duidelijker voor of tegen de stelling, meestal als gevolg van hun persoonlijke ervaringen, zoals een dame van middelbare leeftijd die met haar man een eigen bedrijfje runt:

R6: 'Nou, ik heb een dokter bij ons op het dorp. Die man die zit altijd in de computer. En dan denk ik van: "Hallo! Ik zit voor u!".' (groep mbo, Almelo)

R1: 'Voel jij je eenzaam?'

R6: 'Jawel. Ik zeg van: "Als ik hier kom, heb ik de meeste paracetamols al op." Nou, later bleek dus ook dat het een fikse ontsteking was. Maar dat ik denk van: "Idioot".'

Q: 'Maar ik wil even terug naar die stelling, want...'

R1: 'Ik zie in die digitalisering... Het is in mijn beleving geen stelling die of het één of het ander moet zijn.'

Q: 'Maar het heeft wel twee verschillende gevolgen.'

R1: 'Dat snap ik. Dat je gaat digitaliseren en daardoor de levensverwachting van Nederlanders beter wordt, is in mijn optiek alleen maar goed. En dat je daarnaast ruimte moet hebben en andere woonvormen bijvoorbeeld voor alleenstaanden of mensen die nu eenzaam zijn, zoals de Knarrenhof hebben ze het over, dat soort dingen, daar moet je dan aandacht voor hebben. Maar dat laat onverlet, vind ik, dat je die digitalisering zeker door moet zetten.'

De uiteindelijke conclusie van dit gesprek wordt geformuleerd door de gepensioneerde agent die we hierboven ook al even aan het woord lieten, wanneer hij namens de groep concludeert dat het één het ander niet uitsluit en digitalisering en eenzaamheid allebei aandacht verdienen.

Concluderend kunnen we stellen dat focusgroeppdeelnemers net als bij de dilemma's geneigd zijn vraagtekens te zetten bij de stellingen, en dat ze daarmee blijk geven van een logica die goed past bij 'bredewelvaartsdenken'. Het denken in verbanden en wisselwerkingen gaat mensen vaak goed af, hoewel het besef dat ze (te) weinig achtergrondinformatie, kennis en inzicht in de vaak complexe context hebben voor enig ongemak zorgt. Tegelijkertijd leidt de gezamenlijke zoektocht naar oplossingen ook tot creatieve associaties en levert uiteindelijk meermaals een weloverwogen afweging tussen voor- en nadelen van beleid op. Dit alles onderstreept het punt dat mensen niet zozeer geen keuze kunnen of willen maken, maar wijst erop dat mensen in dit soort situaties, waarin hun wordt gevraagd mee te denken met de dilemma's van beleidsmakers, behoefte hebben aan achtergrondkennis, zodat zij weloverwogen kunnen kiezen. De kracht van het bredewelvaartsperspectief is dat het de nadruk legt op samenhang en wisselwerking, maar daarmee doet het perspectief een beroep op beleidsmakers en politici om te zorgen voor hanteerbare achtergrondkennis, zodat een heldere, gedegen keuze mogelijk wordt.

5 Brede welvaart en politiek

Tot nu toe is gebleken dat de reacties en discussies van de focusgroeppdeelnemers geregeld stroken met de principes van brede welvaart. Hoewel mensen waarschijnlijk niet van zichzelf zeggen dat zij 'denken in termen van brede welvaart', spelen wisselwerkingen tussen meerdere factoren wel degelijk een belangrijke rol in hun reacties op de dilemma's en stellingen. Dit suggereert dat bredewelvaartsdenken in beleid en wetenschap in zekere zin in het verlengde ligt van hoe veel mensen reflecteren op maatschappelijke vraagstukken. Veel mensen denken dat het beter is voor de samenleving als brede welvaart een grotere rol zou spelen in politiek en beleid, maar toch zijn mensen niet onverdeeld positief over de vraag of dat ook daadwerkelijk zal gebeuren.

Desgevraagd geeft 57% van de mensen aan dat het beter is voor de Nederlandse samenleving als brede welvaart een grotere rol zou spelen in politiek en beleid. 8% denkt dat dat slechter is voor de Nederlandse samenleving en 23% neemt een middenpositie in. In de focusgroepen leren we meer over wat er achter deze houding schuilgaat. Mensen zijn vaak sceptisch, omdat eigenbelang, kortetermijnvisie en onenigheid

in hun ogen een te grote rol spelen in de politiek. Desgevraagd zijn mensen niet te spreken over de mate waarin de uitgangspunten van brede welvaart momenteel worden meegenomen in beleid. Op de vraag of zij denken dat er in beleid voldoende rekening wordt gehouden met hoe het gaat met de natuur en hoe het gaat met en tussen mensen, antwoorden focusgroepe deelnemers met een krachtig 'nee'. De reden daarvoor is volgens hen dat de politiek te veel aan kortetermijndenken doet:

R2: 'Nee, dan geloof ik wel dat er..., het wordt gewoon inderdaad vooruit geschoven, want het is te moeilijk om op te lossen en het kost heel veel geld allemaal. En ja.' (groep hbo/wo, Amsterdam)

R8: 'Er worden te weinig knopen doorgehakt, heb ik het idee. En het zou op zich prima zijn dat je dan een kabinet hebt die dan toch de focus op asiel heeft, die dan daar gewoon op let. En dat je dan een volgend kabinet hebt die dan ja, echt het probleempje aanpakt. En een ander kabinet dat meer op klimaat focust. Dus dat het op de langere termijn, dat er hele verschillende kabinetten zijn die echt het probleem aan kunnen pakken. En nu zie je een beetje: iedereen zit zover uit elkaar en iedereen heeft zijn eigen speerpunt dat totaal niet hetzelfde is als de ander, waardoor eigenlijk geen enkel punt echt aangepakt kan worden. Dat zie ik inderdaad ook wel gebeuren. Dat is op de lange termijn in principe niet positief, zou ik zeggen.'

Volgens verschillende deelnemers komt dat doordat politici te veel bezig zijn met hun eigenbelang. Ze wijzen dan op electorale overwegingen ('zieltjes winnen') die ervoor zorgen dat politici geen pijnlijke financiële keuzes durven te maken. Zo noemt een focusgroepe deelnemer in Almelo het oplossen van de problemen rond de toeslagenaffaire en het behoud van de hypotheekrenteaftrek. In zijn woorden doen politici allesbehalve zich 'focussen op die punten waar brede welvaart zich op focust'. Een andere deelnemer benadrukt dat het politieke spel in de Tweede Kamer ertoe leidt dat een 'helikopterview' die nodig is om het overzicht te houden bij dilemma's rond brede welvaart onmogelijk wordt. Deelnemers uit de regio Amsterdam hebben dezelfde mening, maar tonen ook begrip voor de complexiteit van de huidige politieke uitdagingen:

R3: 'Ik kan het ergens wel relativeren. Wat bij mij binnenschoot was meer: we hebben natuurlijk een voor en na coronatijdperk, wat ook een groot verschil maakt. Vooral bij die jongeren. En dan hebben we het over mentaal welzijn. Als je de media-onderzoeken leest, je ziet dat de jongeren van tegenwoordig best wel veel in een..., en ook misschien ouderen, vanaf welke leeftijd dan ook, maakt niet uit, ongeacht de leeftijd, mensen zijn wel achteruitgegaan in hun mentale welzijn. En dat heeft wel parallel te maken met eenzaamheid, maar dat komt er ook nog bovenop. En als je er dan ook nog bijtelt dat ze naar school moeten en geen beurs krijgen en schuld oplopen, dat maakt het denk ik niet gemakkelijk.' (groep hbo/wo, Amsterdam)

Q: 'Dus in die zin zeg je: "Eens met [R7] dat er niet naar de mens wordt gekeken als het gaat om beleid."'

R3: 'Ja. Niet voor de komende generaties, als je het zo bekijkt. Dan wordt er wel gezegd: "Ja, er is een vergrijzing op komst." Ja, oké. Maar er is ook een partij jongeren die straks onderdeel uit gaan maken van deze maatschappij.'

Het punt van de complexiteit komt ook in Almelo ter sprake. Daar stelt een projectmanager bij een bedrijf dat actief is in de bouw dat hij niet graag in 'hun schoenen' zou staan, want 'hoe je het ook doet, het is nooit goed'. Het gesprek dat zich daar vervolgens ontwikkelt, leidt een ondernemer met een eigen bedrijf tot de vaststelling dat de complexiteit en noodzaak van keuzes ervoor zorgt dat brede welvaart misschien goed klinkt, maar een utopie is:

'Brede welvaart is natuurlijk een utopie van heb ik jou daar. Het gaat nooit gebeuren want je kunt niet iedereen tevredenstellen in alles. Een simpel voorbeeld: ze halen heel veel geld weg bij cultuur [om] wat voor reden dan ook, maar het zal met geld te maken hebben. Het geld wat daarvoor vrijgemaakt wordt,

wordt ergens anders aan besteed. Dus de mensen die het geld krijgen zijn heel blij en zeggen: “Brede welvaart gaat goed.” De mensen in cultuur die in een keer in de penarie zitten zeggen: “Wat nou brede welvaart?” Dus brede welvaart is een utopie.’ (groep hbo/wo, Almelo)

Hierbij is de vraag of de claim van het utopisch denken nu de kern van de zaak raakt, of dat het meer gaat om het feit dat niet alles tegelijk mogelijk is. Brede welvaart betekent niet dat alles altijd maximaal gerealiseerd moet worden, maar juist dat er ingewikkelde keuzes – een andere focusgroeppedeelnemer noemt ze ‘concessies’ – moeten worden gemaakt.

Ondertussen ontbreekt het volgens de deelnemers bij de politiek aan visie en regeert het kortetermijnbelang. Dit ervaren gebrek aan visie over de lange termijn speelt niet alleen binnen het bredewelvaartsdenken. Eerder zagen we dat mensen ook op andere onderwerpen van politici willen dat ze staan voor hun visie en beloftes nakomen (COB 2025|1). Ook zijn ze te veel bezig met hun eigen belangen (COB 2024|2). De algemene politieke ontevredenheid zorgt ervoor dat deze focusgroeppedeelnemers ook niet verwachten dat de brede welvaart echt een plek kan krijgen in beleid. Eigenbelang, kortetermijnvisie en onenigheid tussen politici dragen nog meer bij aan het pessimistische beeld dat mensen hebben over het potentieel van brede welvaart. In het licht van de politieke praktijk hebben ze sterke bedenkingen bij een manier van denken waarmee ze zelf goed uit de voeten blijken te kunnen. Hoewel we het verband niet expliciet hebben onderzocht, kunnen we hieruit voorzichtig concluderen dat mensen met weinig vertrouwen in politici en de politieke praktijk, er eveneens weinig fiducie in hebben dat de politiek het bredewelvaartsperspectief goed weet toe te passen.

6 Slot: burgerperspectieven op brede welvaart

Sinds de invoering van het begrip brede welvaart in 2016 leek het steeds meer aan zeggingskracht te winnen in politiek Den Haag. De Miljoenennota 2024 symboliseerde deze opwaartse trend met de titel ‘Begroten voor brede welvaart’ en prominente aandacht voor het vergroten van brede welvaart. Maar de politieke aandacht voor brede welvaart lijkt af te nemen. Zo is er in de Miljoenennota 2026, met de veelzeggende titel ‘Verantwoord begroten voor een sterke economie’, weinig aandacht voor brede welvaart of het gedachtegoed erachter. Dit COB-bericht over de burgerperspectieven op brede welvaart geeft aanleiding om de aandacht voor het bredewelvaartsperspectief te hernieuwen. De manier waarop mensen denken over maatschappelijke problemen en oplossingen sluit immers goed aan bij de principes van brede welvaart.

Brede welvaart stelt de mogelijke wisselwerkingen tussen economische, ecologische en sociaal-maatschappelijke onderwerpen centraal. Zo’n brede blik op welvaart is belangrijk, omdat maatschappelijke problemen vaak meerdere terreinen beslaan. Zo heeft armoede niet alleen betrekking op een financieel tekort, maar is het ook gerelateerd aan bijvoorbeeld gezondheid en sociale contacten. Dit denken in wisselwerkingen tussen onderwerpen is dus belangrijk voor het oplossen van problemen. Het sluit ook nog eens goed aan op de belevingswereld van mensen, omdat zij geneigd zijn associatief te denken en verbindingen te zoeken tussen verschillende onderwerpen. Wanneer we mensen vragen om te kiezen tussen economie, natuur en maatschappij, dan worstelen ze met de keuze en benadrukken ze juist de onderlinge samenhang tussen uiteenlopende problemen. Ze wijzen op mogelijke neveneffecten van een beleidsoplossing of op missende schakels in redeneringen achter beleid. Kortom, het burgerperspectief volgt veelal eenzelfde logica als bredewelvaartsdenken. Om de aansluiting op de belevingswereld van burgers in dit opzicht te behouden, is het voor de overheid raadzaam om een bredere blik op welvaart te blijven hanteren.

Als het de ambitie is om de opwaartse trend van brede welvaart weer door te trekken, dan volgt daaruit een opgave voor de wetenschap en rijkskennisinstellingen die zich vanuit de overheid bezighouden met het concept. Mensen lopen aan tegen een gebrek aan kennis over en inzichten in wisselwerkingen en mechanismen. En dat is van belang om goed geïnformeerde overwegingen vanuit een bredewelvaartsperspectief te kunnen maken. Hier delen burgers een ervaring met beleidsmakers die al

langer met brede welvaart te maken hebben: het werken met brede welvaart wordt al snel ingewikkeld en vereist overkoepelende en gedetailleerde kennis van de interacties tussen de verschillende economische, ecologische en sociaal-maatschappelijke onderwerpen. Meer onderzoek naar wisselwerkingen tussen maatschappelijke problemen en beleidsoplossingen levert de kennis en inzichten die beleidsmakers en burgers nodig hebben om geïnformeerde afwegingen te kunnen maken.

Beleid maken vanuit brede welvaart betekent overigens niet dat op alle onderwerpen en dimensies voldaan kan worden aan de wensen en verwachtingen van alle burgers. Mensen verschillen immers van mening over welke onderwerpen en dimensies ze belangrijk vinden en welke vervolgens door beleidsmakers en politici moeten worden geprioriteerd. Brede welvaart biedt wel een manier om de beleidskeuzes van een betere kennisbasis te voorzien en ook om de keuzes vervolgens te kunnen uitleggen. En, zo blijkt uit ons COB-bericht, mensen begrijpen dat er bij beleidskeuzes voor- en nadelen moeten worden afgewogen. Een bredewelvaartsblik maakt deze gevolgen van keuzes inzichtelijk. Uit eerder onderzoek weten we dat het zichtbaar afwegen van de belangen van verschillende groepen in de samenleving zorgt voor draagvlak onder burgers en bovendien een belangrijk criterium is voor het vertrouwen dat mensen hebben in de politiek (Geurkink en Van Noije 2024). Brede welvaart biedt aanknopingspunten voor beleidsmakers en politici om hun afwegingen voor iedereen inzichtelijk te maken.

Bijlage A Opzet keuze-experiment naar voorkeuren voor onderwerpen van brede welvaart

Om inzicht te krijgen in de voorkeuren van mensen voor onderwerpen van brede welvaart hebben we een keuze-experiment opgezet. Deelnemers aan ons onderzoek kregen vijf keer een keuze tussen twee verschillende beleidspakketten voorgelegd (ook wel *discrete choice experiment*). Elk beleidspakket gaf verschillende gevolgen op vijf van de acht onderwerpen van brede welvaart weer. Deze acht onderwerpen zijn gevoelens van eenzaamheid, de levensverwachting, de koopkracht, het aantal voortijdige schoolverlaters, de bereikbaarheid van voorzieningen, de staatsschuld, de luchtkwaliteit en het vertrouwen in elkaar. Bij elk onderwerp was er een mogelijkheid tot twee mogelijke niveaus van verslechtering (bijvoorbeeld het aantal jongeren zonder diploma stijgt met 10% of 5%), twee mogelijke niveaus van verbetering (bijvoorbeeld het aantal jongeren zonder diploma daalt met 5% of 10%) en een categorie 'blijft gelijk'. Zie tabel A1 voor een overzicht van alle categorieën en niveaus.

Tabel A1 Operationalisatie van de niveaus voor elk onderwerp binnen het keuze-experiment

gevolgen voor onderwerp brede welvaart ↓	niveaus van verandering →	sterke verslechtering	verslechtering	blijft gelijk	verbetering	sterke verbetering
gevoelens van eenzaamheid ^a	het aantal eenzame mensen...	stijgt met 10%	stijgt met 5%	blijft gelijk	daalt met 5%	daalt met 10%
de levensverwachting ^b	de gemiddelde levensverwachting...	daalt met een jaar	daalt met 6 maanden	blijft gelijk	stijgt met 6 maanden	stijgt met een jaar
de koopkracht ^c	de gemiddelde koopkracht...	daalt met 4%	daalt met 2%	blijft gelijk	stijgt met 2%	stijgt met 4%
het aantal jongeren zonder diploma ^d	het aantal jongeren zonder diploma...	stijgt met 10%	stijgt met 5%	blijft gelijk	daalt met 5%	daalt met 10%
de bereikbaarheid van voorzieningen ^e	de bereikbaarheid van voorzieningen...	neemt sterk af	neemt af	blijft gelijk	neemt toe	neemt sterk toe
de staatsschuld ^f	de staatsschuld...	neemt met 2% toe	neemt met 1% toe	blijft gelijk	neemt met 1% af	neemt met 2% af
de luchtkwaliteit ^g	de luchtkwaliteit...	verslechtert sterk	verslechtert	blijft gelijk	verbetert	verbetert sterk
vertrouwen in elkaar ^h	het vertrouwen tussen mensen...	neemt sterk af	neemt af	blijft gelijk	neemt toe	neemt sterk toe

Mensen in de online enquête konden per onderwerp klikken op een informatieballon met de volgende toelichtingen:

- a Als mensen zich eenzaam voelen missen ze contact met andere mensen of zijn ze teleurgesteld over hun relaties met andere mensen.
- b De levensverwachting geeft aan hoe oud mensen gemiddeld worden.
- c Koopkracht geeft aan hoeveel geld huishoudens te besteden hebben.
- d Een jongere zonder diploma is iemand die een opleiding heeft verlaten en geen diploma of startkwalificatie heeft behaald.

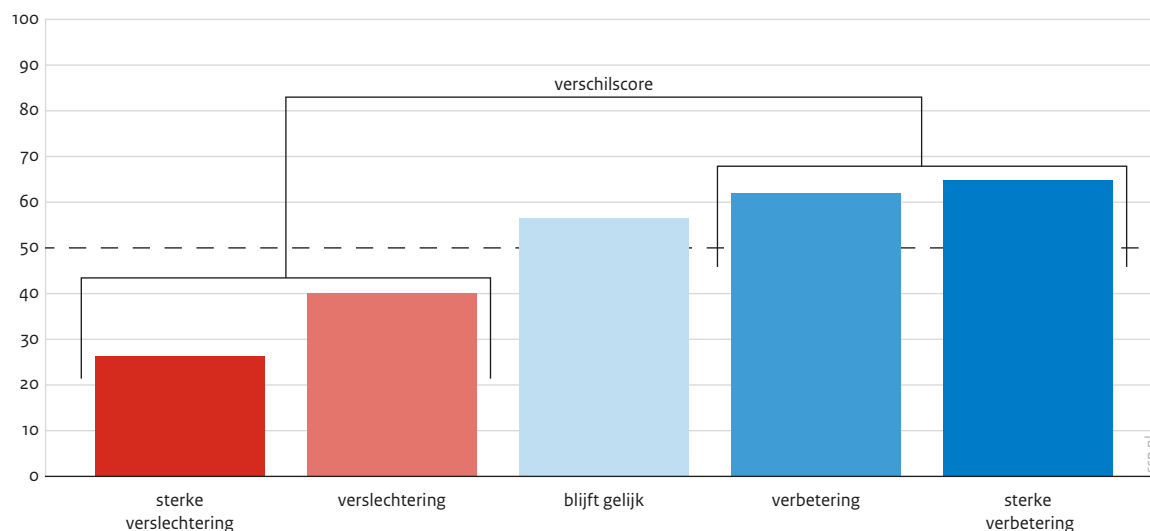
- e Denk bij voorzieningen aan zaken als scholen, bibliotheken, supermarkten en ziekenhuizen.
- f De staatsschuld is het totaal aan schulden van de nationale overheid. Deze schuld moet worden terugbetaald en er moet rente over worden betaald.
- g Een slechtere luchtkwaliteit betekent dat de lucht meer vervuild is.
- h Vertrouwen in elkaar betekent dat mensen zich met elkaar verbonden voelen, elkaar vertrouwen en dat ze bereid zijn samen te werken of elkaar te helpen.

Bron: COB-LISS augustus-september 2025

Door het grote aantal mogelijke combinaties van onderwerpen en niveaus kan niet iedere respondent elke keuze worden voorgelegd. Maar omdat alle onderwerpen en hun niveaus willekeurig werden toegewezen aan deelnemers via het experimentele design, geven de voorkeuren voor beleidspakketten inzicht in hoe belangrijk elk van deze onderwerpen zijn om een keuze te maken voor een beleidspakket.⁷

Om meer te zeggen over hoe belangrijk een bepaald onderwerp gemiddeld is voor mensen, kijken we naar het verschil in het aandeel dat voor een onderwerp kiest wanneer deze verbetert, vermindert met het aandeel mensen dat voor dat onderwerp kiest als deze verslechtert (zie verschillscore in figuur A1 voor het onderwerp luchtkwaliteit). Hoe groter dat verschil, hoe belangrijker het onderwerp gemiddeld is voor mensen. Als het verschil 100 is, kiezen mensen bijvoorbeeld altijd voor een beleidspakket wanneer de luchtkwaliteit verbetert en nooit wanneer deze verslechtert. Luchtkwaliteit is dan doorslaggevend, ongeacht wat er gebeurt op de andere onderwerpen. Als dat verschil 0 is, betekent het dat mensen net zo vaak voor een beleidspakket kiezen als er een verbetering is als wanneer er een verslechtering is. Dan maakt het dus voor de keuzes die mensen maken niet uit wat de gevolgen zijn voor dat onderwerp van brede welvaart.

Figuur A1 Percentage dat kiest voor een beleidspakket voor verschillende niveaus van luchtkwaliteit, bevolking van 18+, augustus-september 2025 (in procenten)^a

- a De stippellijn ligt op 50%; daar wordt er net zo vaak wel als niet voor een beleidspakket met een bepaalde uitkomst gekozen.

Bron: COB-LISS augustus-september 2025

⁷ Er is in dit keuze-experiment geen 'ik weet het niet'-optie voorgelegd. Het experiment geeft dan ook geen inzicht in of mensen een keuze kunnen maken, maar is bedoeld om de voorkeuren voor de verschillende onderwerpen van brede welvaart te onderzoeken.

Figuur A2 Keuze voor een beleidsoptie over verschillende niveaus van onderwerpen, bevolking van 18+, augustus-september 2025 (in procenten)^{a, b}

- a Leeswijzer: weergegeven is het percentage dat een beleidsoptie is gekozen voor elk niveau van de onderwerpen van brede welvaart. 26% van de keren is een beleidsoptie gekozen waarbij een van de uitkomsten was dat de luchtkwaliteit sterk verslechtert (sterke verslechtering). Vaker, in 65% van de gevallen, is gekozen voor een beleidsoptie waar de luchtkwaliteit juist sterk zou verbeteren (sterke verbetering).
- b De stippellijn ligt op 50%; daar wordt er net zo vaak wel als niet voor een beleidspakket met een bepaalde uitkomst gekozen.

Bron: COB-LISS augustus-september 2025

Voor alle acht beleidsonderwerpen kiezen mensen logischerwijs eerder voor een onderwerp als dat verbetert dan wanneer dat verslechtert (zie figuur A2, donker- en lichtblauwe balk). De mate waarin een verbetering doorslaggevend is, verschilt echter wel tussen onderwerpen. Deze verschillen tussen de verbetering en verslechtering is het grootste bij luchtkwaliteit. Dit onderwerp is bij deelnemers dus het meest doorslaggevend in hun keuze voor beleidspakketten. Als mensen een beleidspakket kregen voorgelegd waarbij de luchtkwaliteit sterk verbeterde, kozen ze in 65% van de gevallen voor die optie (donkerblauwe balk). Als de luchtkwaliteit sterk verslechterde, kozen mensen in 26% (donkerrode balk) voor dat beleidspakket. Daarna volgen de onderwerpen sociaal vertrouwen en eenzaamheid, waarbij er ook

een groot verschil is tussen de kans dat mensen voor een beleidspakket kiezen bij een verbetering en een verslechtering op dat onderwerp. Het minst doorslaggevende onderwerp is de staatsschuld. Een verbetering (afname staatsschuld) wordt wel iets vaker gekozen dan een verslechtering (toename staatsschuld), maar het verschil daartussen is het kleinst van alle onderwerpen.⁸

Mensen kiezen ook voor beleidspakketten waar een bepaald onderwerp een verslechtering doormaakt (rode balken in figuur A2). De resultaten van dit keuze-experiment moeten daarom ook vooral relatief gezien worden; waar kiezen mensen voor als ze *moeten* kiezen? Zelfs als ze alle onderwerpen belangrijk vinden, moeten ze immers alsnog een keuze maken tussen beleidspakketten. Daarnaast zijn er veel verschillende combinaties van onderwerpen die mensen moeten beoordelen. Op bepaalde onderwerpen is dan weliswaar een verslechtering, maar op andere onderwerpen een verbetering en juist dat kan voor mensen belangrijker zijn. Ook kan het zo zijn dat een bepaald onderwerp voor sommige groepen sowieso minder van belang is, ongeacht een verbetering of verslechtering. In dat laatste geval wegen mensen de gevolgen voor dat onderwerp niet mee in hun oordeel en zo kunnen ze ook voor een beleidspakket kiezen waar een onderwerp een duidelijke verslechtering kent.

8 Aanvullende analyses laten zien dat er geen interactie-effecten zijn tussen de onderwerpen, op één interactie na. Een interactie-effect betekent dat het effect van de beleidsuitkomsten op een onderwerp op de kans dat een beleidspakket wordt gekozen, groter (of kleiner) is afhankelijk van de uitkomsten op een ander onderwerp. Wanneer het niveau van het gevolg voor de luchtkwaliteit hoger is (dus sterker verbetert of minder sterk verslechtert), is het niveau van eenzaamheid sterker doorslaggevend in de keuzes die mensen maken (en vice versa). Aangezien er veel versterkende en verzwakkende effecten mogelijk zijn, moet aan het vinden van slechts één van deze effecten niet te veel gewicht worden toegekend.

Verantwoording

Doel van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven

In het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) volgt en duidt het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) de Nederlandse publieke opinie. Het onderzoek heeft de volgende doelstellingen:

- Het in beeld brengen van actuele informatie over ontwikkelingen in opvattingen in en houdingen van de Nederlandse bevolking over maatschappelijke en politieke problemen en vraagstukken.
- Het informeren van politiek en publiek met uitvoeriger analyses van deze onderwerpen om Nederland in de tijd en internationaal te kunnen plaatsen en verscheidenheid binnen de Nederlandse samenleving in kaart te brengen en te duiden.
- Een bijdrage leveren aan de publieke discussie over maatschappelijke en politieke vraagstukken door enquêtegegevens over de publieke opinie in perspectief te plaatsen en uit te diepen met behulp van vergelijkende analyses en kwalitatief onderzoek.

Onderzoek voor dit themabericht: focusgroepen en enquêtes

Voor dit onderzoek hebben we gebruik gemaakt van een combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Onderzoeksbureau Mare voerde in opdracht van het SCP op 22 en 23 september vier focus-groepgesprekken uit in Amsterdam en in Almelo. Op beide locaties hielden ze gesprekken met twee groepen met mbo-opgeleiden (resp. groep 1 en groep 3) en twee groepen met hbo/wo-opgeleiden (resp. groep 2 en groep 4). Tijdens de focusgroepgesprekken nodigde de gespreksleidster mensen uit om te reflecteren op hun bekendheid met en gedachten over de term brede welvaart, op de mogelijke toegevoegde waarde van een bredewelvaartsperspectief, op de dimensies van brede welvaart, en op een aantal dilemma's en stellingen, zodat we hun redeneringen konden begrijpen. De gespreksleiders gebruikten daarbij een gesprekspuntenlijst die vooraf in samenspraak met de auteurs van dit bericht werd opgesteld. Deze gesprekspuntenlijst en een uitgebreide beschrijving van deze groepen zijn terug te vinden in het onderzoeksverslag van het veldwerkbureau: *Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwalitatieve verkenning onder burgers. Verkenningsthema: Brede Welvaart. Amsterdam: Mare, oktober 2025* (te vinden via www.scp.nl bij dit rapport).

Naast de focusgroepgesprekken baseren we dit bericht op twee vragenlijsten uit het LISS-panel. De eerste vragenlijst bevatte een aantal gesloten en open vragen die we aan mensen voorlegden in augustus 2025. De tweede vragenlijst bevatte een keuze-experiment om de voorkeuren voor onderwerpen van brede welvaart te onderzoeken en werd uitgevoerd in zowel augustus als september 2025. Het LISS-panel is tot stand gekomen op basis van een kanssteekproef van huishoudens, door het CBS uit het populatieregister getrokken. Er is dus geen sprake van zelfaanmelding. De vragenlijsten worden online afgenomen en respondenten zonder computer en/of internetverbinding krijgen een eenvoudig te bedienen laptop in bruikleen om de vragenlijsten in te vullen. Zie [hier](#) voor meer informatie over het LISS-panel. In totaal hebben 1304 respondenten van 18 jaar en ouder de augustus 2025-vragenlijst ingevuld. 2012 respondenten vulden de augustus-september 2025-vragenlijst in. De resultaten vanuit LISS zijn gewogen op sekse, leeftijd en opleiding. Zie voor meer informatie over de onderzoeksverantwoording en de vragenlijst: Natalia Kieruj (CentERdata), *Aanvullend onderzoek COB-meting augustus 2025* en *Aanvullend brede welvaart-onderzoek COB-meting augustus-september 2025* (te vinden via www.scp.nl bij dit rapport).

Ook gebruiken we in dit bericht de meting van Nederland in Beeld (NIB) uit het voorjaar van 2025 (van maart tot en met juni 2025). Deze gegevens zijn verzameld door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In de periode maart-juni deden 2289 mensen mee (1554 online, 732 face to face, 3 telefonisch). Het voorlopige responspercentage van deze deelmeting is 50,2. De definitieve respons zal worden bepaald na oplevering van het totale jaarbestand en als hier gebruik van wordt gemaakt in een toekomstig COB-bericht worden gerapporteerd.⁹ De NIB-resultaten zijn gewogen met een additief weegmodel op basis van inkomen, herkomst, type huishouden, provincies plus de vier grootste gemeenten en geslacht x leeftijd.

In dit onderzoek is ter ondersteuning bij het schrijven van Stata-code generatieve AI gebruikt.

9 Bij deze definitieve bepaling van de respons zal nog een correctie plaatsvinden voor kaderfouten en oneigenlijke non-respons. We spreken van een kaderfout als het steekproefkader overcompleet is (bijvoorbeeld als er mensen in de steekproef zitten die verhuisd zijn naar het buitenland maar zich niet hebben uitgeschreven bij de gemeente), dan wel incompleet is (bijvoorbeeld als er mensen missen, omdat er geen adresgegevens bekend zijn). Het steekproefkader is daarmee geen perfecte weergave van de gewenste onderzoekspopulatie. Het uiteindelijke responspercentage gebaseerd op de jaarmeting zal daarom iets hoger uitvallen.

Literatuur

Alle eerdere COB-berichten zijn gratis te downloaden via www.scp.nl/publicaties (zoek op: COB).

- Bavel, B. van, S. Hardeman, R. Philips, A. Rijpma, E. Stam en J.L. van Zanden (2022). Capaciteitenbenadering biedt goede basis voor meten van welvaart. In: *Economisch Statistische Berichten*, jg. 107, nr. 4808, p. 168-171.
- Boelhouwer, J. (2016). *Het brede-welvaartsbegrip volgens het SCP*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Campen, C. van (2007). The importance of being healthy: Changing views on the 'good life' in The Netherlands since 1945. In: J. Stam en R. Veenhoven (red.), *Quality of Life and Happiness of People in Japan and the Netherlands* (p. 62-71). Amsterdam: KIT Publishers.
- CBS (2025). *Monitor Brede Welvaart en SDG's 2025*. Den Haag / Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CPB (2024). *Kiezen voor later Vier visies voor 2050. Een langetermijnverkenning voor de Nederlandse economie*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- CPB / PBL / SCP (2024). *Reflectie Brede Welvaart: Prinsjesdag 2024*. Den Haag: SCP / PBL / CPB.
- Geppert C., A. Weterings, T. Vanheukelom, O. van Gerwen en L. Hoendervangers (2025). *Bestaanszekerheid vanuit een bredewelvaartsperspectief*. Den Haag: SCP / PBL / CPB.
- Geurkink, B. en L. van Noije (2024). Ervaren overheidsfunctioneren als verklaring voor groepsverschillen in vertrouwen. In: L. Vermeij, Y. de Kluizenaar, M. Reijnders en M. Coenders (red.), *Koersen op kwaliteit van de samenleving. Sociale en culturele ontwikkelingen 2024* (p. 162-175). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hardus, S., F. de Koning, A. van den Broek, W. Portegijs, A. Schotel, A. Hendriks, A. Kuschel, K. Muiderman, G. ten Berge en S. Tunderman (2025). *Meedoen in 2050. Leren van wensen voor de toekomst*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hardus, S., R. Schellingerhout, M. Reudink, O. van Gerwen en S. Thewissen (2022). *Verankering van Brede Welvaart in de begrotingssystematiek. Voortgangsrapportage van de drie gezamenlijke planbureaus*. Den Haag: SCP / PBL / CPB.
- Jørgensen, M.B. en T.L. Thomsen (2016). Deservingness in the Danish context: Welfare chauvinism in times of crisis. In: *Critical Social Policy*, jg. 36 nr. 3, p. 330-351.
- KCBR (2024). *Beleidskompas*. Kenniscentrum voor beleid en regelgeving. Geraadpleegd in november 2025 via: [Beleidskompas | Kenniscentrum voor beleid en regelgeving](#).
- Kooiker S. (1996). Je gezondheid is je kostbaarste bezit. De veranderde waarde van gezondheid in de periode 1966-1993. In: S.E. Kooiker en M. Mootz (red.), *Patiënt en professie: culturele determinanten van medische consumptie* (p. 63-96). Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Laenen, T. en F. Roosma (2022). Who should get what and why? Insights from welfare deservingness theory. In: *Solidarity and social justice in contemporary societies: An interdisciplinary approach to understanding inequalities* (p. 65-75). Cham: Springer International Publishing.
- Meadows, D.H., D.L. Meadows, J. Randers en W.W. Behrens (1972). *The limits to growth. A report for the club of Rome's project on predicament of mankind*. New York: Universe Books.
- Ooijen, Raun van, Jeroen van der Vaart en Jochen Mierau (2021). Regionale welvaartsindex wijst op structurele achterstand Groningen. In: *Economisch Statistische Berichten*, jg. 106, nr. 4800S, p. 28-32. Geraadpleegd in oktober 2025, via: [Regionale welvaartsindex wijst op structurele achterstand Groningen - ESB](#)
- Oorschot, W. van (2000). Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the public. In: *Policy & Politics*, jg. 28, nr. 1, p. 33-48.
- PBL (2023). *Vier scenario's voor de inrichting van Nederland in 2050. Ruimtelijke Verkenning 2023*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- RLI (2024). *Waardevol regeren. Sturen op Brede Welvaart*. Den Haag: Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur.
- Robeyns, I. (2006) The capability approach in practice. In: *The Journal of Political Philosophy*, jg. 14, nr. 3, p. 351-376.

Literatuur

- SER (2024). *Perspectief op brede welvaart in 2040 Bouwen aan de economie van de toekomst*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.
- SER (2025). *Nieuw seizoen Impact in de Polder: brede welvaart in al haar facetten*. Geraadpleegd in december 2025 via: [Nieuw seizoen podcast Impact in de Polder: brede welvaart | SER](#) (aflevering 16).
- Stiglitz, Joseph E., Amartya Sen en Jean-Paul Fitoussi (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*.
- TCBW (2016). *Rapport tijdelijke commissie Breed welvaartsbegrip 'Welvaart in kaart'*. Den Haag: Tijdelijke Commissie Breed Welvaartsbegrip.
- TK (2025/2026). *Nota over de toestand van 's rijks financiën. Verantwoord begroten voor een sterke economie*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2025/2026, 36800, nr. 1.
- UNECE (United Nations Economic Commission for Europe) (2014). *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*. New York & Genève: UNECE.
- Vermeij, L., Y. de Kluizenaar, M. Reijnders en M. Coenders (red.) (2024). *Koersen op kwaliteit van de samenleving. Sociale en Culturele Ontwikkelingen 2024*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- WCED (World Commission on Environment and Development) (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.

Colofon

Sociaal en Cultureel Planbureau

www.scp.nl

Bezoekadres

Bezuidenhoutseweg 30
2594 AV Den Haag

Postadres

Postbus 16164
2500 BD Den Haag

Ontwerp

Concept: Vormplan Design
Lay-out: Xerox | Osage

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, februari 2026

